

**Югозападен университет „Неофит Рилски“ –
Благоевград
Факултет „Педагогика“
Катедра „Педагогика“**

Румяна Тодорова Гьорева

**ФУНКЦИИ НА МОНИТОРИНГА В ПРОЦЕСА НА
ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ НА УЧИЛИЩНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен “доктор”

Област на висше образование: 1. Педагогически науки

Професионално направление: 1.1. Теория и управление на
образованието

Научна специалност: Управление на образованието

Научен ръководител:
проф. д.п.н. Ваня Георгиева

Рецензенти:
1. проф. д.п.н. Вяра Гюрова
2. доц. д-р Йонка Първанова

Благоевград, 2017

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра “Педагогика” при факултет Педагогика на ЮЗУ “Неофит Рилски”, град Благоевград на 12 април 2017 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 19 юни от 13,00 часа в зала 1412 на ЮЗУ “Неофит Рилски” град Благоевград, етаж IV, на заседание на Жури, определено със Заповед № 1031 от 28.04.2017 година на Ректора на ЮЗУ “Неофит Рилски”, град Благоевград.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в УК 1, кабинет № 418 (Технически секретар катедра "Педагогика") на факултет по Педагогика на ЮЗУ “Неофит Рилски”, ул. „Иван Михайлов“ 66, 2700 Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	3
1.1. Актуалност на изследването	3
1.2. Същност, цел, задачи и методи на изследването	5
1.3. Методика и организация на изследването	7
II. СТРУКТУРА И ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	8
2.1. ПЪРВА ГЛАВА	
Децентрализацията в системата на училищното образование и приоритети за законодателни промени, свързани с нея	9
2.2. ВТОРА ГЛАВА	
Управленска технология за мониторинг	19
2.3. ТРЕТА ГЛАВА	
Емпирично изследване на приложимостта на концептуалния модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование	32
III. ОБЩИ ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ	58
IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	63
V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	65
VI. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	66

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1. Актуалност на изследването

Дисертационното изследване е насочено към удовлетворяване на потребностите от подобрене на моделите за контрол и отчетност в българското училище. В условията на децентрализация и предоставяне на все по-голяма автономия на институциите от системата на предучилищното и училищното образование, се повишава тяхната отговорност относно осигуреното качество на образователните услуги, които предоставят, както и необходимостта от самоконтрол и външен контрол на постигнатото качество на образование и ефективността на управлението му в организациите и системата на предучилищното и училищното образование.

Мониторингът като съвременна, специфична и интегрирана технология за контрол, включваща всички управленски функции, до голяма степен отговаря на съвременните изисквания за оценка на качеството на образователната система като цяло и на отделни нейни компоненти. Тази форма на контрол се възприема положително от педагогическите специалисти и се свързва повече с оказване на съдействие на училищните институции, отколкото с рестриктивни мерки. Мониторингът позволява събиране, обработка, съхранение, разпространение и анализ на информация, с фокус върху обективна оценка на състоянието на системата във всеки момент от време и прогноза за нейното развитие. Създава системна среда, в която организациите се насърчават, подпомагат и подкрепят да предприемат мерки за развитие на качеството на образование и управлението му.

Чрез своите основни функции мониторингът предоставя възможност за внедряване и усъвършенстване на механизми за повишаване на качеството и равния достъп на образование в училищните институции, както и на ефективността и ефикасността на управлението в тях, реализира целите на

децентрализираното управление и автономност на образователните институции.

Цикличният процес между планиране, самонаблюдение, анализ и оценка и верифицирането му чрез външно наблюдение, анализ и оценка спомага за устойчивото развитие на училищните организации, създава очаквания за разработване и прилагане на съвременни политики и осъществяване на реформи за подобряване на съвременния образователен дизайн.

Анализът на достъпните трудове в сферата на фундаменталните изследвания в управлението на образованието и образователния мениджмънт показва, че недостатъчно са разработени, развити и представени в практиката:

- Механизми за системно наблюдение, оценка и анализ на дейността на училищните организации и изпълнение на целите и стратегиите им в условията на децентрализация.
- Модели и практики за системен външен контрол над училищните организации, както и самооценка в институциите от средното образование при използване на възможностите на мониторинг като съвременна форма на контрол.
- Механизми за контрол на ползата от предоставените правомощия за вземане на самостоятелни решения в училищните организации и отговорността за управлението на качеството на образование в институциите от системата на предучилищното и училищното образование.
- Механизми и практики за отчитане на удовлетвореността на контактните на училищните организации групи и ангажираността им с целите на училищните институции.

Прилагането на мониторинг в средното образование, с оглед решаване на въпроси от методологически, научен и методически характер, е актуален проблем в съвременната управленска литература и изследователската практика. Разработеният концептуален модел за мониторинг на училищата в системата на предучилищното и училищното образование е възможен модел за системно наблюдение, измерване, оценка и

анализ на качеството на образование в училището и ефективността на управлението му. Предоставя възможност за своевременно отчитане на степента на постигнатите цели на училищните организации и внасянето на съответни промени при необходимост. Разширява и обогатява досега съществуващи модели. Може да се използва както за външна оценка, така и за самооценка в училищните организации, с оглед управление на качеството на образование в тях.

Новите изисквания към мониторинга в условията на децентрализация, новите стандарти за управление на качеството на образование чрез външен контрол и самоконтрол, новите стандарти за децентрализация на управлението, необходимостта от повишена отговорност на институциите относно осигуреното качество на образование, както и нерешените проблеми на мониторинга в училищното образование дават достатъчно основание за избора на темата, обекта, предмета, целта и задачите на дисертационното изследване.

1.2. Същност, цел, задачи и методи на изследването

Обект на настоящото изследване е процесът на контрол като една от основните функции на управлението в училищното образование.

Предмет на дисертационния труд са теоретико-методологическото и методическо обосноваване на необходимостта от мониторингова оценъчна система в условията на децентрализация и възможностите за нейното практическо прилагане за постигане на качествено образование.

Основната **теза** на изследването приема съществуването на корелация между мониторинга в училищните институции, които функционират в условия на децентрализация и ефективното им управление.

Целта на настоящия дисертационен труд: На основата на анализиране на съвременни теоретични концепции за мониторинг в училищното образование в условията на децентрализация, да се разработи концептуален модел за съвременен мониторинг на

училищата от системата на предучилищното и училищното образование и да се очертаят условията за неговата ефективност.

За постигане на целта на дисертационната работа е необходимо да се решат следните **задачи**:

1. Да се анализират проблемите и предпоставките за децентрализационни промени в училищното образование.
2. Да се очертаят параметрите на мониторинг в училищното образование – съдържание, функции, начин на осъществяване, предметно поле, цел и задачи.
3. Да се изследват и анализират основните функции на мониторинга и възможностите за въвеждането му в средното образование като алтернативна форма на контрол за повишаване качеството на образование в условията на децентрализация.
4. Да се разработи концептуален модел за мониторинг в училищата от системата на предучилищното и училищното образование с конкретни области на наблюдение, критерии, показатели и индикатори.
5. Да се изследват нагласи за прилагането на модела и предложеният инструментариум към него чрез експертна оценка на неговата значимост и приложимост.

Допускаме, че *ако създаденият концептуален модел за мониторинг в училищата от системата на предучилищното и училищното образование и инструментариума към него усъвършенства моделите за контрол в училищното образование и по този начин подобрява качеството на предлаганите образователни услуги, то тогава той може да се приеме като инструмент за верифициране на дейността на училището, като коректив на бъдещото му развитие, създаващ условия за екипна работа в училищната организация и надеждна обратна връзка със заинтересованите страни.* Във връзка с това се формулират и хипотези, които подлежат на емпирично доказване.

Хипотеза 1: Допускаме, че предложените направления, критерии, показатели и индикатори за наблюдение и съответните

доказателства в разработения модел са значими и приложими във висока степен и имат съизмерима тежест.

Хипотеза 2: Допускаме, че между категориите изследвани лица не се наблюдава различие по отношение на значимостта и приложимостта на индикаторите.

Хипотеза 3: Допускаме, че пола, възрастта и трудовия стаж на изследваните лица не оказват влияние върху значимостта и приложимостта на индикаторите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства.

Хипотеза 4: Допускаме, че разработеният модел за мониторинг и инструментариума към него са навременни, необходими и приложими в съвременното българско училище, предоставят възможност за екипна работа в колективите и развитието им като учеща се организация и родителите имат място като субекти на мониторинга.

1.3. Методика и организация на изследването

Методиката на изследването включва следните етапи:

1. Първи етап: Определяне на проблемната област и проучване на информационни източници по темата – теоретичен анализ на научна информация за определяне на нерешените изследователски проблеми.

2. Втори етап: Определяне на концептуалната рамка на изследването – цел, задачи, методи на изследване.

3. Трети етап: Разработване на инструментариума и провеждане на емпиричното изследване

4. Четвърти етап: Обработка и анализ на резултатите и формулиране на изводите и препоръките.

5. Окончателно оформяне на дисертационния труд.

Основните **методи**, използвани за постигане на целта и поставените задачи са:

1. Теоретичен анализ на съвременна литература, нормативни документи и изследвания по проблематиката на дисертационния труд.

2. Анкетно проучване сред научни работници, експерти от МОН, експерти от РИО/РУО, директори на образователни институции и учители.
3. Провеждане на дискусии във фокус-групи с директори на образователни институции, учители и родители.
4. Статистико-диагностични методи за описание, обобщаване и анализ на резултатите от изследователската работа:
 - За описание и обобщаване на характеристиките и параметрите на извадката – методи от дескриптивната статистика: определяне на мерките за централната тенденция (средните величини) и мерките на разсейването на разпределението; проверка на нормалното разпределение на променливите величини (статистическа проверка и хистограми за графично онагледяване на разпределението на променливите величини и визуализация на данните).
 - За формулиране на изводи за генералната съвкупност – методи на дедуктивната статистика: съпоставителна статистика (за установяване на статистически значимо различие между няколко групи изследвани лица) и асоциативна статистика (за изследване на връзката между двете променливи величини).
 - За оценка на надеждността на измерването – коефициент алфа на Кронбах.

II. СТРУКТУРА И ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд “Функции на мониторинга в процеса на децентрализация на училищното образование” се състои от: заглавна страница, съдържание, увод, три глави, заключение с декларация за оригиналност, библиография и приложения. Той е с общ обем от 203 страници, от които 192 са основен текст, 10 са библиография и 88 са приложения. Друга част от приложенията са записани на CD поради големия си обем.

По темата са използвани 181 източника, от които 44 са на латиница. В основният текст се съдържат 3 фигури, 4 форми, 70 таблици и 88 диаграми. В приложенията също се съдържат таблици и диаграми.

2.1. ПЪРВА ГЛАВА

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯТА В СИСТЕМАТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРИОРИТЕТИ ЗА ЗАКОНОДАТЕЛНИ ПРОМЕНИ, СВЪРЗАНИ С НЕЯ

В първа глава са разгледани понятията децентрализация, автономия и самоуправление на училищните организации. Направен е теоретичен анализ на същността на понятията, както и на основните форми на проявление на децентрализационните процеси и видовете училищна автономия като резултат от тези процеси. Обоснована е необходимостта от мониторинг в условията на децентрализация. Проследено и анализирано е развитието на децентрализационните процеси, протичащи в училищното образование в България, Европа и света. В хронологичен ред са характеризирани основните правомощия и отговорности на училищните организации в българското масово училище.

В последния параграф на тази глава е направен анализ на управлението на институциите от системата на предучилищното и училищното образование у нас в процес на децентрализация. Очертани са съществуващи проблеми и нормативни предпоставки за необходими промени.

Въз основа на преглед на становищата на български и чужди автори, формулиращи понятието децентрализация, както и на определението, представено в Стратегията за децентрализация 2006–2015 г., в първа глава се защитава тезата, че децентрализацията е сложен процес, който зависи от множество фактори, както и от особеностите на отделните страни и региони и нивата на преразпределение и предоставяне на правомощия и отговорности; че тя е комплексен процес, в който е много важно да се намерят пресечните точки между централизация и децентрализация с ясно разделение на правомощията и отговорностите между централната и местната власт.

Разгледани са основните причини за постепенната децентрализация на системата на училищното образование, както

и факторите, които обосновават този процес. Направен е преглед на организацията и управлението на системата на различните нива (национално, регионално, местно и институционално-училищно) в общата управленска структура на държавата, като са изложени условията за успешно въвеждане на децентрализационни промени в тях, както и евентуални пречки. Подчертана е необходимостта от цялостно предварително планиране и осигуряване на сътрудничество, гъвкавост и поемане на разумни рискове, ясно дефиниране на функциите на всяко ниво, на компетенциите, които трябва да притежават участниците в процеса и на ресурсите, с които трябва да разполагат.

В контекста на твърдението, че децентрализацията не трябва да се разглежда едностранно, както и като алтернатива на централизацията, че децентрализирането на образователната система не е достатъчно за осигуряване на нейното ефективно функциониране, тъй като не всички функции могат или трябва да се управляват и/или финансират по децентрализиран начин, е обоснована необходимостта от наблюдение, обобщаване и анализиране на данни и оценка на промените и тяхната посока, т.е. осъществяване на мониторинг.

Необходимостта от провеждането му се обосновава от това, че процеси, параметри и характеристики, които не се измерват, не могат да бъдат подобрили. Оценката на изпълняваните политики позволява те да се контролират и при необходимост, своевременно да се коригират. Позволява да се прецени и анализира доколко децентрализирането на образователната система осигурява нейното ефективно функциониране и управление, постигнатият напредък в посока усъвършенстване на управлението и прилагането на нови управленски модели и т.н. Осигуряването на публичност и прозрачност на мониторинговите процеси позволява участието на обществеността в разрешаването на конкретни проблеми и във вземането на решения.

Мониторингът, като комплексен механизъм, позволява проследяване и обобщаване на ефекта от промените, които

настъпват в условията на децентрализация както в училищата, така и в системата на училищното образование. Показва какъв е административния и финансов капацитет в организациите за децентрализационни промени. Използването на съвременните информационни и комуникационни технологии улесняват този процес на обобщаване и анализиране на данни. Успешните управленски решения до голяма степен зависят именно от информационните потоци, обобщени по определени критерии. Целенасочените наблюдения, съпроводени със събиране, обработка, съхранение и пренос на данни довеждат до системна оценка и анализ както на ползите от тях, така и на факторите и условията при които прилаганите политики и взети решения могат успешно да се усъвършенстват и развиват. Може да се каже, че в една децентрализирана система контролът дори трябва да е завишен, тъй като управленската среда е различна от централизираната, а функциите, които упражняват училищните ръководители са много и разнообразни. Сравнително високата автономност на училищата от една страна довежда до демократизиране на процеса на обучение и възпитание, но от друга създава предпоставки и за нарушаване на държавните образователни стандарти. В този смисъл децентрализацията предполага по-висока отчетност, за да не се превърнат училищата в изолирани звена, в които не е ясно какъв напредък е реализиран и какви цели са постигнати. Провеждането на мониторинг позволява проследяване на постиженията на учениците и постигнатите държавни образователни стандарти и очакваните резултати, а също така и оказване на методическа подкрепа и помощ за подобрения при необходимост.

В контекста на положителните и отрицателни следствия от децентрализацията, ролята на мониторинговите процеси се свежда най-вече до предотвратяване на отрицателните следствия от децентрализационните промени и успешното развитие на реформите в конкретните образователни институции и в системата като цяло. Мониторингът създава механизъм за публичност и прозрачност на информацията, който позволява да

се засили гражданския контрол, да се увеличи отговорността при вземане на управленски решения и да се повиши общественото доверие в образователните институции. Мониторинговите процеси са тези, които могат да предоставят информация относно това кои форми на децентрализация се препоръчват като по-ефективни в училището, кои методи, средства, практики на обучение и управление в условия на децентрализация водят до напредък и развитие и обратно – при кои е по-подходящо използване на централизиран подход. Резултатите от проведения мониторинг очертават препоръки и насоки за бъдещи сфери на развитие и постигане на стандарти в европейското образователно пространство, както на ниво училищна организация, така и на ниво система.

Мониторингът е общо усилие на всички, заинтересовани от учебния процес страни. Осъществяването му на ниво училищна образователна система е необходимо за събиране и анализ на информация за провеждани национални политики и реформи в процеса на тяхното развитие и оценка на постигнатите спрямо очакваните резултати. Позволява идентифициране на проблеми в стратегическото планиране и предприемане на мерки за корекции. Предоставя възможност за сравнителни анализи по отношение на изпълнени препоръки от Европейския съюз и Европейската комисия, на постигнат напредък по подобряване на качеството на образование и осигурения достъп до него, на ефективността на разходите за образование, на ползата от придобитите умения и компетенции от педагогическите специалисти при изпълнение на национални програми за квалификация и др. Мониторингът на ниво училище е необходим за оценка на постигнатите стандарти, целите на училището, напредъка на учениците, силните и слаби страни на учебния процес, ефективността от взети управленски решения и др. В условията на децентрализация особено важна е отговорността на училищните екипи и съвети за събиране и анализиране на необходимата информация вътре в училището, т.е. провеждане на обективна самооценка. Тя позволява разработване на системи за

контрол и управление на качеството на образователния процес и на училищната среда, основани на събрана информация и анализирани дефицити, оценяване на осигурената подкрепяща среда за учениците и предоставените условия за развитие на потребностите и възможностите им в максимална степен, на ефективното управление и използване на ресурсите, на предоставените условия за развитие на професионалните компетентности на учителите, на обществения имидж на училището, на участието на родителите и ангажираността им с целите на училището и др. Спомага за гъвкаво и адаптивно набелязване на разнообразни пътища за постигане на целите на организацията, в зависимост от установени слаби страни и очаквани резултати. Външната оценка на училищата от различни субекти допринася за верифициране на резултатите от вътрешната оценка и осигурява обективен външен поглед към изпълнението на училищните политики и тяхното качество, постигнатият напредък и конкретни заложиени цели и резултати при отчитане на оперативната среда и общественото мнение.

Изводът, който следва от анализа на развитието на децентрализационните процеси, протичащи в училищното образование в България, Европа и света е, че в управлението на образованието в някои страни се прилага строга йерархия (Гърция, Турция), в други правата и отговорностите са делегирани на регионално ниво (САЩ, Швейцария, Германия, Австрия, Испания), а в трети е налице предоставяне на управлението на местните власти (Япония, Англия, Дания, Финландия). В повечето европейски страни се наблюдава стремеж към децентрализация и предоставяне на по-голяма автономност на училището с оглед постигането на високо качество на образованието, равен достъп, социално сближаване, ефективна организация и управление на образователната система. Много от тях обаче действат предпазливо – организират се обществени дебати, а въвеждането на децентрализиран модел на управление се осъществява бавно, особено когато централизираното управление е тясно свързано със спецификата

на социално-икономическа ситуация в дадената държава и историческите и културни традиции в нея. Примери за ефективни управленски практики съществуват както при централизирано управление на образователната система, така и при децентрализирано, а също и при системи, прилагачи „смесени модели“ – централизация с елементи на децентрализация. Доказателство за ефективността на прилаганите модели на управленски практики са резултатите на учениците показани при външно оценяване, особено когато то е част от международно изследване.

Училищната автономия и самоуправлението на училищните институции, като резултат от децентрализационните процеси, са разгледани в контекста на различните гледни точки на авторите, определящи понятията в управленската литература. Най-общо училищната автономия и самоуправлението се характеризират като степента на самостоятелност на функционирането на организациите и техните управленски структури. Изводите, които следват от анализа на мненията на авторите са, че автономията и самоуправлението на училищните организации са вид управление, резултат от трансформации на обекта в субект на управление на училището. Целта е приближаване на очакванията на потребителите на образователни услуги по-близо до доставчиците – училището – и начина по който функционира и се управлява то.

Училищната автономия е диференцирана в зависимост от различни признаци. Представени са основните характеристики на нормативната, педагогическата, административната (административно-управленска), финансовата (финансово-икономическа), кадровата и организационната автономия. В зависимост от степента на предоставяне на правомощия за вземане на управленски решения, тя е разгледана като пълна, ограничена или липсваща. Разграничена е и по отношение на субекта, оторизиран за вземане на управленски решения – училищния директор, педагогическият персонал или колективен орган, като Педагогическия съвет, родителските комитети

(настоятелства), местната общност, учениците или „комплексен/колективен субект” – с представители на всички участници в училищната общност (напр. Обществен съвет). Практиката показва, че в повечето случаи това е училищния директор, но е налице тенденция към все по-голямо участие на родителската и местна общност, дори на самите ученици в управлението на училището.

Анализирани са основните правомощия и отговорности на училищните организации в контекста на законодателната уредба за периода от 2008 г. (след започване на децентрализационни процеси в сферата на образованието и предоставянето на определена степен на автономия на образователните институции), до настоящия момент, с акцент на няколко ключови момента:

- Степента на самостоятелност на училището за вземане на решения и свързаните с това области на правомощия.
- Субектите, на които са делегирани тези правомощия, и субектите, пред които училището се отчита.
- Механизмите за оценка и тяхната ефективност за подпомагане на развитието на училището.

Конкретните заключения, които се налагат от направения анализ са, че след въвеждане на новия Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), училищните организации получават по-големи правомощия, в сравнение с тези, които им предоставя Закона за народната просвета (ЗНП) и правилника за прилагането му, с което се увеличава и степенята им на автономия и отговорност. Основно те се свеждат до следното:

- След въвеждането на системата за делегирани бюджети през 2008 г., ЗНП предоставя на училището значителна степен на автономия по отношение на планиране, разпределение и разходване на парични потоци и материални ресурси, но основните правомощия по отношение на управление на финансовите и материални ресурси са предоставени на училищния директор. В ЗПУО се предвижда разработване на механизми за финансиране

на институциите от системата на предучилищното и училищното образование, обвързано с резултати и оценка на добавената стойност на училищните организации чрез разработване на стандарт за финансирането на институциите. Новият закон не сменя основната отговорност от директора, но предоставя възможност за по-голяма прозрачност при планирането и отчитането на разходваните финансови средства чрез предоставяне на правомощия на Обществения съвет.

- Според ЗНП управлението на човешките ресурси по отношение на подбор, назначаване, освобождаване, определяне на възнаграждение, изготвяне на длъжностно и поименно щатни разписания са предоставени на училищния директор. Определени правомощия по отношение на допълнителното трудово възнаграждение за постигнати резултати от труда притежават учителите. ЗПУО предоставя определени правомощия (макар и в по-малка степен от тези на директора) и на Обществените съвети, и Педагогическите съвети – създават се атестационни комисии, включващи представители на работодателя, финансиращия орган, Педагогическия съвет, Регионалното управление на образованието (РУО), Обществения съвет, които оценяват педагогическите специалисти и съгласуват своята оценка с Педагогическите съвети.
- В управлението на образователно-възпитателния процес ЗПУО предоставя по-широки правомощия – учителите могат да определят методите и средствата за провеждане на образователно-възпитателния процес (което право предоставя и ЗНП), да избират безплатните учебници и учебни комплекти като средства на обучението (утвърдени от Педагогическия съвет според ЗНП, а според ЗПУО – съгласувано с Обществения съвет); училищата разработват собствен училищен учебен план, който се утвърждава от директора след приемане от

Педагогическия съвет и съгласуване с Обществения съвет (за разлика от ЗНП, според който се приема от Педагогическия съвет, но се одобрява от началника на РИО или съответния министър, т.е. Педагогическият съвет само прави предложение); учебните програми за разширена подготовка се утвърждават от директора на училището, а иновативните училища имат право да разработват собствени учебни програми (докато според ЗНП учебните програми за задължителноизбираема подготовка се утвърждават от началника на РИО, а само тези за свободноизбираема подготовка – от директора на училището); директорите на училища могат да утвърждават и учебни програми в областта на здравното, гражданското, интеркултурното образование, предприемачеството и др., които формират национално самочувствие, патриотичен дух и родолюбие.

- Предоставя се право на учениците чрез формите за ученическо самоуправление да участват при обсъждането на училищния учебен план, да дават мнения и предложения за училищните дейности, да разработват правилник на паралелката, да участват с право на съвещателен глас в работата на Обществения съвет на училищата.
- Регламентира се и възможността всяко училище, детска градина или център за подкрепа на личностното развитие да определя свои политики за развитието си, да урежда устройството и дейността си в правилник, да избира методите и средствата на обучение за осигуряване на качествено образование, да определя свои символи и ритуали, да участва в национални и международни програми и проекти за подпомагане на дейността си.

Освен по-голяма автономия на училищните институции, ЗПУО регулира и други въпроси, като:

- Промяна на философията и целите на училищното образование в България, за да се постигне формирането на

децата и учениците като мислещи, инициативни, предприемчиви, отговорни граждани, които умеят да работят в екип, притежават ключови умения, имат желание да се учат през целия живот и могат да прилагат знанията и уменията си за решаване на реални житейски ситуации.

- Предоставяне на държавна субсидия за частните учебни заведения, с което се гарантира правото и свободата на избор на образование съобразно личните предпочитания и възможности, равнопоставеността и равния достъп.
- Въвеждане на нов тип училища – „обединени“ (I–X клас) и „иновативни“ (които се отличават с иновативни методи и средства на обучение, собствени политики за развитие и т.н. и предпоставят изграждането на самоуправляващи се автономни училища).
- Регламентиране на широко обществено участие в управлението на училищните организации с цел осигуряване на прозрачност, ефективност и ефикасност.
- Въвеждане на самооценка на училищата, наред с външна оценка от Национален инспекторат по образование, които да доведат до идентифициране на дефицити в предлаганото качество на образование и въвеждане на необходими промени за подобряването и управлението му и др.

Наред с тях могат да се предвидят и други нормативни промени, като напр.:

- Предоставяне на повече правомощия на общините в управлението на образованието и реализиране на политики на местно ниво, съобразени с демографските, икономически и други специфични условия.
- Определяне правото за назначаване и освобождаване на училищните директори от кметовете на общини, вместо от началниците на РУО или МОН за постигането на реална политическа автономия.

- Определяне на профилите и професиите, които се изучават в училищата на дадена община, на местно, а не на регионално и централно ниво.

Въвеждането на стандартизация и особено на стандарт за външно наблюдение и оценка на училищните институции е важен елемент в управлението на училищната образователната система. Чрез прилагането му е възможно да се осъществява непрекъсната оценка на текущото състояние на качеството на образование с оглед разработването и изпълнението на политики за подкрепа и развитие на образователните институции, да се осигурява актуална, пълна и точна информация, необходима за анализиране и прогнозиране на развитието на образованието.

2.2. ВТОРА ГЛАВА

УПРАВЛЕНСКА ТЕХНОЛОГИЯ ЗА МОНИТОРИНГ

Във втора глава са представени същността, основните задачи и принципи на мониторинга като съвременна и иновативна форма на контрол. Разграничени са функциите на мониторинга в управлението на училищното образование. Разгледани са национални и международни практики за мониторинг.

Направен е анализ на проведено предварително проучване на мненията на основни субекти, ангажирани с проблемите на училището и училищното образование, по отношение на предоставянето на по-голяма автономия на училищните институции, създаването на партиципативни органи в училището, удовлетвореност от качеството на образование и отчетността, предпочитани форми на контрол и области на наблюдение и място на мониторинга като съвременна и иновативна форма на контрол.

Разработен е Концептуален модел за мониторинг на училищното образование след направен SWOT-анализ на настоящата система за мониторинг и контрол в училищното образование, включващ концепция, основни принципи и подход при създаването му, инструментариум за провеждане, възможности за организация, както и описание на процеса на анализ на данните и информацията от мониторинга и формиране на крайната оценка.

След анализ и обобщение на мненията на български и чужди автори, определящи същността на понятието мониторинг, то е представено като една от възможните форми за контрол,

която се проявява като цикличен процес на оценка, планиране и рефлексия, създаване на възможности за партньорство при изграждането на политики и реформи и осигуряваща системна среда за развитие. Разгледани са възможностите на мониторинга не само като форма на контрол, но и като основна управленска функция, технология и практика за оценка на качеството на образователната система като цяло и на отделни нейни компоненти.

Обобщението на теоретични постановки от научната литература води до открояване на няколко ключови елементи на „мониторинга”: информация (обективна, точна, пълна, систематизирана, достатъчна, надеждна) и управление на информационна база данни; наблюдение, оценка и прогноза на бъдещо желано състояние; независим преглед на състоянието на образователната система; система за анализ, подкрепа, стимулиране и насърчаване за усъвършенстване. Те са в основата на вземането на адекватни управленски решения, на регулацията и саморегулацията както на училището като институционална единица, така и на образователната система. Мониторингът може да се определи като интегрирана форма на контрол, включваща всички управленски функции. Основната му цел се свързва с бъдещото развитие на училищните организации или образователната система. Тя се осъществява чрез изпълнение на подцели като оценка на текущото състояние, аналитично обобщаване на резултатите от дейността на училищните организации за вземане на правилни управленски решения и разработване на прогнози за бъдещото им развитие, обезпечаване на заинтересованите страни с актуална, пълна, достоверна и постоянно обновяваща се информация и др.

Във втора глава са определени предмет и обект на мониторинга, основните му задачи и принципи.

Въз основа на анализ на съществуващи форми и практики за контрол, са изведени основни характеристики и предимства на мониторинга като съвременна и иновационна технология за контрол на качеството на образование в училище:

- Създава условия за реализиране на различни механизми за самооценка в институциите от системата на предучилищното и училищното образование.
- Предоставя възможност за осъществяване на независима външна оценка на ефективността на училищните организации и политики.
- Създава възможност за дългосрочно планиране и перспективи за развитие пред организацията със сформирание на подходящи мисия и визия и усъвършенстване на редица управленски технологии.
- Осигурява прозрачна система на управление – резултатите са публични и заинтересованите страни могат да получат обективна информация за образователната институция, както и да участват във вземането на управленски решения.
- Създава механизми за участие, съгласие и сътрудничество, както на педагогическите колективи в управлението на институциите, така и на родителската общност и другите заинтересовани страни.
- Спомага за повишаване на отговорността на управление – публичните резултати повишават отговорността на ръководството и училищните колективи и подпомагат тяхната вътрешна и външна мотивация.
- Предоставя възможност организациите да се насърчават и подпомагат за усъвършенстване на дейността си.
- Създава условия за повишаване и подобряване на качеството на образование, като осъществява оценка на протичащите процеси по управление на качеството, а не както традиционно се провежда контрола с други форми – на резултатите.
- Подпомага развиване на принципите на „учещата“ се организация.
- Създава условия за промяна културата на организацията и др.

Основните функции на мониторинга са разгледани въз основа на СТИП-анализ (анализ на социални, технологически, икономически и политически фактори, които оказват косвено влияние на мониторинговата дейност). Определени са и други негови функции – информационна, диагностична, прогностична, аналитична, организираща, коригираща (регулираща), стимулираща, мотивираща, оценъчна, формираща, интегративна, сравнителна, систематизираща, експертна, прагматична, организационно-управленска и др.

Социалната функция на мониторинга е анализирана в контекста на механизмите на социален контрол и анализ, и ангажиране на потребителите на образователни услуги в контрола над дейността на образователната институция. Позволява изследване на удовлетвореността от условията на труд и осигуреното качество на образование на педагогическите кадри, родителите, учениците и други партньори; допринася за приобщаването и ангажирането им с целите на институцията; повишава социалната отговорност на институциите по отношение на осигуряване на необходимите хигиенни, психологически, социално-битови, здравни и безопасни условия за децата и учениците, на активен и целенасочен училищен живот; позволява разработване на собствени за училището социално ориентирани програми и проекти и др.

Технологическата функция на мониторинга е разгледана като подпомагаща процеса на въвеждане на иновации в образованието (вкл. в образователно-възпитателния процес и управлението му). Анализирана е във връзка с модернизацията и информатизацията на управлението на образованието и използването на новите информационни и комуникационни технологии.

Икономическата функция на мониторинга е характеризирана в контекста на гъвкавостта на пазара на труда, глобализацията, конкуренцията, на икономика, базирана на знанието и иновациите. Позволява да се анализират мениджърските умения и компетентности на училищния

директор по отношение на планирането, организирането, координацията и контролирането на финансово-икономическите аспекти, съответствието на предлаганите от училището профили и професии с потребностите на пазара на труда и др.

Политическата функция на мониторинга позволява да се оцени и анализира степента на децентрализация на управлението на образователната система, постигането на образователните стандарти, необходимостта от актуализация на нормативно-правната уредба и др.

Информационната, диагностичната, сравнителната, оценъчната, прогностичната, организационната, корекционната, експертната, интегративната, прагматичната, подпомагащата и консултативната функции на мониторинга предоставят още редица възможности – за намаляване на дефицита от информация за факти, обекти, процеси; за оценка на напредъка или отклоненията в развитието на училищните организации, очертаване на възможните причини за неуспех, предприемане на коригиращи мерки и тенденции и перспективи; за съпоставяне на състоянието на образователната система и нейните елементи във времето и пространството; за мотивиране, стимулиране, подпомагане и подкрепа на участниците в педагогическия процес към иновации за подобряване на качеството на образование и ефективността на управлението с вземане на информирани и консултирани управленски решения; за постигане на комплексна картина за процесите и явленията в образователната система или в училището, обект на мониторинг; за оказване на съдействие за максималното използване на ресурсите и добрия опит, както и за подпомагане на ръководствата на образователните институции в мотивирането и насърчаването на персонала за подобряване на качеството на образование и др.

Анализът на националните и международни практики за мониторинг показва, че в някои страни при мониторинга и отчетността се обръща особено внимание на работата на учителите, а в други – оценката обхваща всички аспекти от дейността на училищните организации. Разлики се наблюдават и

по отношение на овластените да изпълняват мониторингови дейности. Най-често това са институциите, които по принцип следят организацията на дейността и развитието на училищата (в част от страните в Европа това са инспекторатите по образование), като те могат да са децентрализирани или централизирани структури, общинските власти, самите училища (самооценяване) или сборни групи – комбинация между изброените.

Тенденциите за мониторинг с акцент на педагогическата дейност все повече намаляват, като нараства значимостта на комплексното оценяване. Запазва се оценяването на учители, в случаите, в които те изготвят авторски учебни програми. Възнаграждението на учителите се обвързва и с оценка от атестацията, с оглед кариерното развитие на педагогическия персонал или поне се правят такива опити (Белгия, България, Португалия, Англия, Австрия). Все повече се засилва влиянието на самооценяването (вътрешен мониторинг) по някои от дейностите на училището (Исландия, Унгария, Швеция). В редица европейски страни мониторингът на училищните организации е приоритет на местните власти, като техен принципал (Белгия, Унгария, Дания, Финландия). С разширяването на училищната автономия и завишените изисквания за отчетност, в много страни все повече се прилага смесен тип оценяване, при което външните оценки (независимо от кой орган се осъществяват – държавен, от независима външна организация, или такава на местно ниво), се съчетават със самооценка на училищните организации.

В България все още училищата не са обект на процедури за редовно оценяване. До приемането на ЗПУО, нормативната база не отговаряше на съвременните изисквания за контрол и той не бе ефективен. Новият ЗПУО предвижда да се въведе независим външен контрол, чрез създаването на Национален инспекторат по образование. Този орган ще има правомощията да осъществява независима цялостна експертна оценка на качеството на предоставяното от детската градина или

училището образование в определен момент от дейността им и да предлага насоки за подобрене. Оценката ще се съчетава със самооценка. Двете оценки са основни компоненти на управлението на качеството.

Във връзка с проучване на нагласите на основни субекти, ангажирани с проблемите на училището и училищното образование към осъществяването на мониторинг в училищните организации, като иновативна форма на контрол, с оглед бъдещо разработване на модел за провеждане на мониторинг в училище, бе проведено емпирично изследване чрез попълване на анкетна карта. Анкетата съдържа 13 закрити въпроса, като 10 от тях предоставят възможност по всеки въпрос респондентите да изразят степен на съгласие или несъгласие (по пет-степенна скала на Ликерт), а в останалите 3 анкетираните имат право от няколко възможни отговора да изберат до три, т.е. да скалират своето мнение. Проучването бе проведено в две части – в края на 2014 г. с респонденти от област Перник, чрез раздадени анкетни карти на хартиен носител, а в периода от 17.07.2015 г. до 17.08.2015 г. – онлайн анкетно проучване сред директори, експерти, учители и родители от страната чрез използване на възможностите на Google docs. Репрезентативната извадка в онлайн-изследването обхваща 180 лица, в т.ч. 35 директори на училища, детски градини и обслужващи звена, 80 учители, 9 експерта и 49 родители. В анкетното проучване в област Перник се включиха 336 респонденти, в т.ч. 63 директори на училища, детски градини и обслужващи звена, 137 учители, 11 експерта и 125 родители от шест училища от региона. Резултатите от проучването са представени в таблици и диаграми в дисертационния труд и са анализирани, както за цялата извадка от участници в изследването, така и по вид респонденти. Осъществена е съпоставка между мненията на респондентите от страната и тези от област Перник.

Въз основа на данните от проведеното емпирично изследване, могат да се направят някои *основни изводи*:

- Нивото на удовлетвореност от качеството на образователните услуги в съвременното българско училище е незадоволително. Това ясно личи не само в отговорите на родителите, но и в тези на останалите изследвани групи, дори и при учителите, макар и в по-малка степен.
- Въвеждането на по-голяма степен на автономия в училищните организации чрез разработване на собствени за училището учебни планове и предоставяне на възможност на учителите да прилагат авторски учебни програми, както и актуализирането на формулата за финансиране на образователните институции, се приема положително.
- Засилването на отчетността на училищните организации пред местната общественост и създаването на партиципативни органи не се приема в достатъчно висока степен. Явно българското училище не е напълно готово да допусне външна намеса в управлението си. Недостатъчна е и готовността за публично оповестяване на резултатите от измерване и оценка.
- Действащата в момента система за контрол и оценка на училищните институции е незадоволителна, а респондентите са убедени в необходимостта от такава. Изследваните групи предпочитат контролът и оценяването да се осъществява от външна независима организация или от самото училище, под формата на мониторинг, експертиза, анализ, одит. Предпочитаните области за наблюдение са мотивация на ученици и учители, училищен мениджмънт, постижения и напредък на учениците.
- Нагласите към контрол, който е насочен към наблюдение, анализ, оценка, подпомагане и подкрепа са положителни, като целевите групи изказват в голяма степен увереност, че той може да доведе до повишаване на качеството на образование в училище.

Представените резултати от изследването послужиха като отправна точка за създаване на концептуален модел за оценка на училището, пречупен през призмата на мониторинга като форма на контрол.

В изпълнение на целта на дисертационния труд, във втора глава е представен разработеният Концептуален модел за мониторинг на институциите в системата на училищното образование.

Преди разработването му е направен и SWOT-анализ на действащата в средното образование система за мониторинг и контрол. Анализът показва, че слабите страни са значително повече от силните, като основно са свързани с липса на стандартизация, неразработена система за външно наблюдение и оценка на училищните институции, липса на критерии и показатели за оценка и др. Някои от тях ще бъдат отстранени с въвеждането на новия ЗПУО след разработване на необходимите стандарти. Съществуват достатъчно възможности за преодоляване на слабите страни, а рискът от неуспех главно се крие в недостатъчна комуникация, неясни компетенции и мотивация на субектите на контрол.

Разработеният модел за мониторинг спомага за реализиране на по-голямата част от възможностите, представени в SWOT-анализа – предоставя концепция за цялостна оценка в училище, с разписани критерии и показатели, допринася за развитие на партньорството с потребителите на образователни услуги, за мотивиране и ангажиране на педагогическите специалисти с постигане целите на училището и др.

Моделът за мониторинг на качеството на образование в училищата се основава на еталона, който предоставя международният стандарт за управление на качеството ISO 9001, който включва основни принципи, които гарантират ефективното функциониране на организацията – насоченост към клиента, лидерство, приобщаване на персонала, процесен подход, вземане на решения, основани на доказателства, управление на взаимоотношенията и ISO 9001:2008, който пояснява понятията,

без да променя основно стандарта, както и ISO 9001:2015, който въвежда допълнително оценка на риска и документиране на информацията.

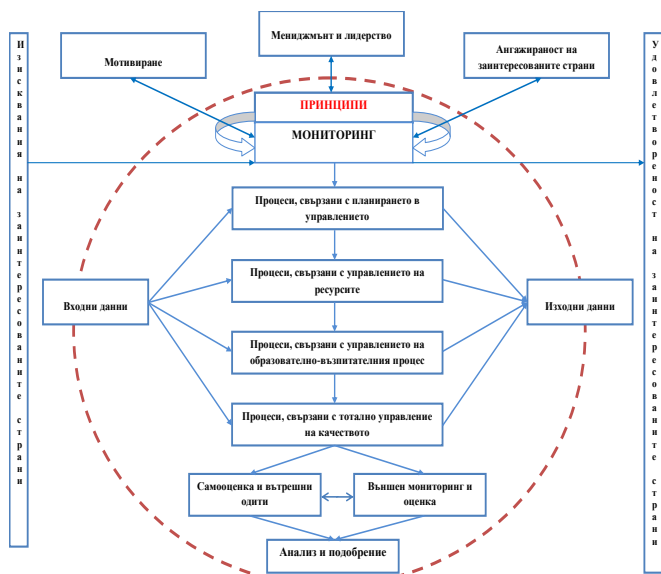
При разработването му е използван процесен подход, който се разглежда като съвкупност от процеси, които се намират във взаимодействие (дейности, процедури, прилагане на ресурси, похвати на управление и т.н.). Обикновено се свързва с разработването и използването на система за управление на качеството. Процесният подход въвежда хоризонталното управление, което фокусира вниманието към постигане на общите цели на организацията. Изисква определяне на ключови процеси и техните цели и детайлизирането им с оглед избор на най-добър вариант за действие и избор на критерии за постигане и оценка на целите на процесите.

Като обект на наблюдение са приети училищата от системата на училищното образование.

Основната цел на модела е създаване на надежден алгоритъм за мониторинг и оценяване на ефективността на училищата от системата на училищното образование, а специфичните цели са свързани с: осигуряване на системно наблюдение и оценка на основни направления в дейността на училището и неговото управление чрез разработен инструментариум; изготвяне на анализ на силните страни в дейността на училището и неговото управление и такива, които се нуждаят от подобрене; осигуряване на възможности за участие на училищния колектив в управлението на качеството на образование в училище и стимулиране на екипната работа, мотивацията и сътрудничеството на членовете на екипа за подобряването му; предоставяне на възможности за разумна отчетност в училището и постигане на консенсус по политиките за управление на качеството на образование; осигуряване на възможности за вземане на управленски решения в училището за усъвършенстване на действията за осигуряване на високо качество на образованието чрез формулиране на приоритети за

реализиране на необходими промени или доразвиване на съществуващи добри практики.

Концепцията на модела за мониторинг се основава на събирането, обобщаването и анализ на информация за процесите, които протичат в училището, връзките между тях и управлението им, оценка на постигнати спрямо планирани цели, с оглед внасяне на подобрения. Разглежда се в по-широк смисъл – освен основните процеси в училище, включва взаимовръзките им с мениджмънта и лидерството, мотивацията на участниците в образователно-възпитателния процес и участието на заинтересованите страни в него. Основава се и на изискванията и удовлетвореността на потребителите на образователни услуги и останалите заинтересовани страни с отчитане на удовлетвореността на служителите в организацията и потребителите на образователните услуги (входни и изходни данни). Тези връзки са заложи в предложени инструментариум (Фигура 1).

Фиг. 1. Концепция на модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование

Концептуалният модел за мониторинг и оценка в училището се основава също и на прилагане на принципите за иновативност, безпристрастност, целенасоченост, непрекъснатост, отвореност и включване на заинтересованите страни, гъвкавост и адаптивност, на обратната връзка, прозрачност и публичност, на учещата се организация, на разнообразието. Базира се на осигуряване и подобряване на качеството на образование в училище чрез отчетност и подкрепа.

Моделът предполага, както външно оценяване, така и самооценяване. Двата вида оценка – външна и вътрешна, като инструмент за добро управление, се допълват взаимно, допринасят да се прецени систематично и обективно напредъкът по пътя към даден краен резултат и неговото постигане.

Към модела за мониторинг е предложен *инструментариум* за провеждане на мониторинг на дейността на училището, който включва:

- *Карта на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства.* Разработените направления в Картата се основават на използвания при разработването на модела процесен подход – обект на наблюдение и оценяване са основните процеси, протичащи в училището и ефективността и ефикасността на управлението му. Индикаторите подробно диференцират критериите и показателите и предполагат събиране на достатъчно количествени и качествени данни, позволяващи проследяване на изпълнението на конкретни дейности и постигане на дефинираните резултати на различни нива чрез обобщаване на информация от разнообразни източници.
- *Параметри за оценка при вътрешен мониторинг.* Предназначени са за осъществяване на вътрешен мониторинг и оценка при посещения по отделните учебни предмети или часове на класа, или обсъждане в методически обединения. Могат да се допълват или да се

ползват части от тях, в зависимост от целта на посещението и спецификата на училището. Обвързани са с доказателствата в Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите. Субекти на вътрешния мониторинг са училищни екипи, избрани от колектива и утвърдени от директора на училището. В зависимост от вида на училището са възможни различни варианти, например: учители от начален етап могат да осъществяват вътрешни одити на колегите си от прогимназиален етап и обратно; учители от прогимназиален етап да осъществяват вътрешни одити на учители от гимназиален етап и обратно; учители по профилирани и/или професионални учебни предмети да осъществяват вътрешни одити на учители по общообразователни учебни предмети и обратно; учители от дадено методическо обединение – в друго (в отделни направления в екипа може да участва и педагогическия съветник/психолог) и т.н. Целта е прилагане на принципите на учещата се организация – съучастие в управлението, стремеж към системно мислене и системни модели на мониторингови дейности, стремеж за придобиване на съвременна организационна култура и професионално отношение към вътрешния мониторинг на целия персонал, прилагане на интелектуални модели на комуникация за практически анализ на прилаганите щампи в контролната дейност, изграждане на обща визия и собствено мнение за условия и обстоятелства чрез диалог и дискусии, екипно учене в смисъл на „взаимно обучение“ и „учене един от друг“.

Моделът се допълва и от предложени въпросници:

- *Въпросник за проучване мнението на родителите относно осигуреното качество на образованието в училище.*
- *Въпросници за проучване на мнението на учениците относно осигуреното качеството на образование в училище по възрастови групи – I-IV клас, V-VII клас и VIII-XII клас.*

Външен или вътрешен мониторинг може да се осъществи само с един инструмент или с комбинация от няколко. Моделът, както и инструментариумът към него са отворени и могат да се допълват, съкращават или училищните институции да разработват и прилагат свои собствени критерии и показатели, в зависимост от спецификата на училището.

Субекти на мониторинга на управлението на качеството в училище могат да бъдат РИО/РУО, МОН, НИО, специално създадени национални или регионални центрове за различни типове и форми на оценяване, други външни експерти, общинските администрации, директора на училището, педагогическата колегия/Педагогическия съвет, родителите, учениците. Субектите осъществяват мониторинг на цялостната дейност на училището или отделни нейни аспекти, в зависимост от правомощията си и предварително определените цели на мониторинга. Субекти на вътрешния мониторинг са училищни екипи, избрани от колектива и утвърдени от директора на училището.

В модела е представено и описание на процеса на формиране на крайната оценка и анализ на данните и информацията от мониторинга.

2.3. ТРЕТА ГЛАВА

ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРИЛОЖИМОСТТА НА КОНЦЕПТУАЛНИЯ МОДЕЛ ЗА МОНИТОРИНГ В УЧИЛИЩАТА ОТ СИСТЕМАТА НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

В трета глава от дисертационния труд разработеният Концептуален модел за мониторинг и оценка в училищата от системата на училищното образование е подложен на експертиза и пробен сондаж.

Емпиричното изследване се основава на проучване и анализ на съвременна литература, нормативни документи и изследвания по проблемите на децентрализацията като налагаща се система на политическо управление, мониторинг като иновативна форма на контрол и други концепции и понятия в контекста на тематиката на изследването описано в първите две глави.

Емпиричното изследване се свързва най-вече с реализацията на пета задача на изследването, а именно с експертна оценка на значимостта и приложимостта на концептуалния модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование и предложеният инструментариум към него. То се съсредоточава върху проверката на функционалната и познавателна стойност на предложеният инструментариум в Концептуалния модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование.

За осъществяването му и за проверка на хипотезите са реализирани:

1. Проучване на мнението на изследваните лица относно необходимостта и приложимостта на мониторингови оценъчни системи и по-конкретно на предложеният модел за мониторинг.
2. Проучване мнението на изследваните лица относно възможността моделът за мониторинг да предостави условия за екипна работа и развитие на училищата като учещи се организации.
3. Проучване мнението на респондентите относно значимостта и приложимостта на предложените индикатори в Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства.
4. Установяване на тежестта на отделните индикатори по отношение на тяхната значимост и приложимост.
5. Изследване на корелацията между индикаторите по значимост и приложимост и установяване налични ли са разлики в тежестта им по тези два признака.
6. Изследване значимостта и приложимостта на индикаторите в зависимост от демографските характеристики на изследваните лица.
7. Установяване на значимостта и приложимостта на вътрешните одити в училище и обхвата на параметрите за вътрешен одит.

8. Проучване на мнението на изследваните лица относно мястото на родителите като субекти на мониторинг.
9. Изследване на мнението на респондентите относно предложените въпросници за изследване удовлетвореността на родители и ученици.

Взети са предвид мненията на експерти от МОН и РИО/РУО, научни работници, директори на училища, детски градини и обслужващи звена, учители и родители. Използваните в емпиричното изследване методи са количествени – онлайн-проучване (пряка анкета) чрез попълване на формуляр с въведен стандартизиран избор на отговори (затворени въпроси) и качествени методи – дискусии във фокус-групи, с последващ анализ на резултатите.

В проучването се използват количествени методи – проучване чрез попълване на формуляр с въведен стандартизиран избор на отговори (затворени въпроси) и качествени методи – дискусии във фокус-групи, с последващ анализ на резултатите.

Основен метод в изследването е анкетирането. Анкетата е разработена въз основа на предложените индикатори в Карта на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение, която е част от инструментариума към разработения модел за мониторинг. Изследва се степента на съгласие на изследваните лица от целевите групи със степента на значимост и приложимост на индикаторите, т.е. наблюдават се две променливи – „значимост на индикаторите“ и „приложимост на индикаторите“. Анкетата е във формат Ликертова скала с 6 степени. От тях три степени са разположени в положителната част на скалата (ранжирано съгласие на респондентите), а останалите три – в отрицателната (ранжирано несъгласие на респондентите). Цели се експертна оценка на значимостта и приложимостта на индикаторите. Тя се налага поради иновативния характер на изследвания проблем. Изследването е анонимно, което създава условия за по-голяма обективност на мненията. За реализиране на анкетното проучване са използвани възможностите на Google docs. Формулярът е разпространен до

изследваните лица чрез използването на глобалната мрежа (e-mail и Facebook) и е попълнен онлайн от тях в рамките на един месец (04.05.2016 г.–10.06.2016 г.). За анкетираните са събрани и демографски данни (категория изследвани лица, трудов стаж в сферата на образованието, възраст и пол). Изборът за провеждането на анкетата онлайн се основава на възможността за обхващане на по-голям брой изследвани лица от различни региони в страната с минимален разход на финансов и времеви ресурс. Довежда до бързо събиране и обработване на измерими количествени данни, чрез анализа на които се проверява достоверността на формулираните в изследването конкретни хипотези.

Дискусиите във фокус-групи са избрани като допълващ метод. Предоставят възможност за изследване на проблема в дълбочина, поради възможността за кръстосана проверка (cross-check) на събраната с анкетата информация, както и засягане на допълнителни въпроси, които не са предварително формулирани. Акцентът във фокус-групите е поставен върху спонтанните отговори на участниците за осигуряване на по-разнообразни и надеждни резултати.

Използваните методи от дескриптивната статистика като статистико-диагностични методи са предназначени за описание и обобщаване на данните и определяне на честотното им разпределение съгласно предвидената скала за оценка. Те са избрани с цел определяне на “типичното” наблюдение (най-често срещаната стойност в извадката, средната точка в последователността от данни, средноаритметичните стойности на разпределението на променливите за всеки един от индикаторите по двете изследвани променливи) с оглед последващо описание и анализ на разпределението. Друга причина за избора на методи от дескриптивната статистика е получаване на информация доколко наблюденията са различни или варират около средното, типичното наблюдение.

Определянето на нормалност на данните се основава на необходимостта от сравняване на разпределението на двете

изследвани променливи (значимост и приложимост на индикаторите), констатиране на евентуални разлики в разпределението и изследване на тяхната статистическа достоверност, както и взимане на решение при избора на статистически анализ. Тестът на Shapiro-Wilk е избран като точен от други подобни и предназначен за сравнително малки извадки. Предимство на теста е, че той води до графично представяне на данните, което позволява визуализиране на нормалното разпределение.

За проверка и оценка на надеждността на измерването като мярка е избран коефициентът алфа на Кронбах (Cronbach's coefficient alpha α), който е подходяща мярка за измерване на разпределението на две променливи във формат на Ликерт при интервални скали.

Като съпоставителни статистически тестове са избрани тестът на Mann-Whitney (U test) и тестът на Kruskal-Wallis, които са непараметрични тестове за установяване на статистически значимото различие между групите изследвани лица (две при тест на Mann-Whitney и повече от две при тест на Kruskal-Wallis), в случай, че променливите нямат нормално разпределение. При тестовете на Kruskal-Wallis и Mann-Whitney се сравняват средноаритметичните стойности на ранговете за всяка група, в случая групата на изследваните лица според категорията им (научни работници, експерти от МОН, експерти от РИО/РЮО, директори и учители), тяхната възраст, трудов стаж в областта на образованието и пол.

Изборът на корелационен статистически тест се основава на необходимостта от анализ на силата на значимост между двете променливи и за отчитане на индивидуалните различия във всяка една от променливите. Корелацията е мярка за силата на тази зависимост. Подходящ метод за изследването ѝ е използването на корелационния коефициент на Spearman, който се обосновава от асиметрията на честотното разпределение.

Данните от емпиричното изследване са въведени и обработени със статистическата програма IBM SPSS (Statistical

Package for the Social Sciences) Statistics, версия 24.0, както и с използване на възможностите на Microsoft Excel.

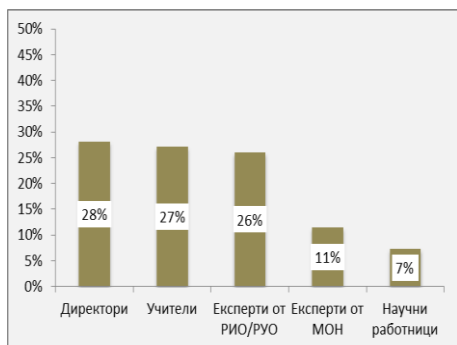
В проведеното емпирично изследване участват общо 136 лица, от които 96 респонденти – в проведеното онлайн-проучване и 40 участника в дискусиите в 4 фокус-групи. Разпределението на изследваните лица, участвали в анкетата, по категории изследвани лица, трудов стаж в сферата на образованието, възраст и пол са представени съответно в Диаграма 1, Диаграма 2, Диаграма 3 и Диаграма 4.

В проведените дискусии във фокус-групите участват по 10 представители на следните целеви групи: Фокус-група № 1 – учители от училища от област Перник, Фокус-група № 2 – директори на училища от област Перник, Фокус-група № 3 – директори на училища от страната и Фокус-група № 4 – родители на ученици, обучаващи се в училища от област Перник.

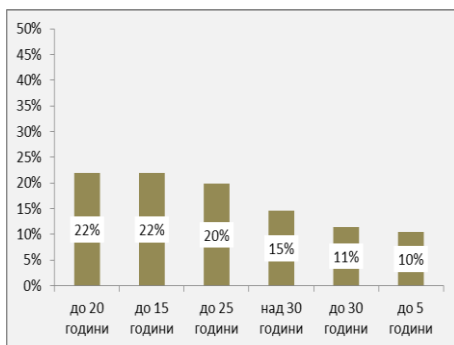
С директорите на училища и учителите бяха обсъдени критериите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства, Параметрите за оценка при вътрешен мониторинг, въпросниците за родители и ученици, както и въпроси, свързани с полезността и надеждността на предложения модел за мониторинг, място на родителите като субекти на мониторинга и др. Проведената дискусия с родители обхващаше въпроси, свързани с необходимостта от мониторингова оценка в училище, мястото на родителите като субекти на мониторинга и обхвата на предложения въпросник за родители относно измерване на удовлетвореността им от предлаганите в училището образователни услуги.

Анализът на резултатите от проведеното емпирично изследване показват, че всички изследвани лица са *попълнили скалите за оценка на значимостта и приложимостта на индикаторите за всеки един от тях*. Няма липсващи наблюдения.

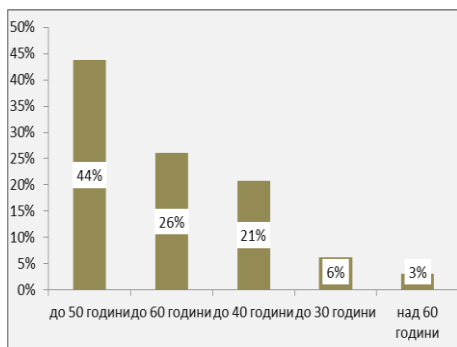
Резултатите от измерването показват, че модата има стойност 6 (максималната стойност, съгласно създаденият етикет

Диаграма 1. Разпределение на изследваните лица по категории

Диаграма 2. Разпределение на изследваните лица по трудов стаж в сферата на образованието

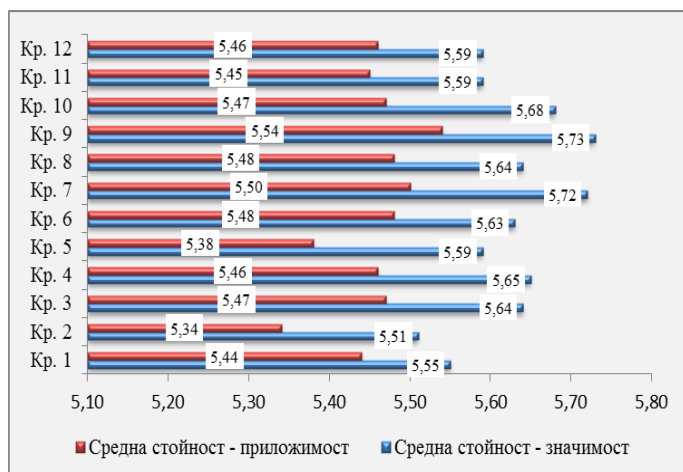
Диаграма 3. Разпределение на изследваните лица по възраст

Диаграма 4. Разпределение на изследваните лица по пол

на променливите) при всички индикатори (както при оценката по значимост, така и при оценката по приложимост). Това показва, че предложените индикатори са оценени от изследваните лица в най-голяма степен с отлично ниво на значимост и приложимост. Същите резултати се получават и при измерването на вторият индекс – медианата. Стойността ѝ при всички индикатори (както при измерване на променливата значимост, така и при измерване на променливата приложимост) е 6,00. Измерените количествени резултати за медианата са доказателство, че изследваните лица са посочили поне на 50% най-висока стойност за значимост и

приложимост на предложените индикатори. Средноаритметичните стойности, измерени по скалата за оценка на значимостта на индикаторите, обобщени по критерии, варират от 5,51 до 5,73, а при оценката на индикаторите по приложимост – от 5,34 до 5,54, т.е. много добра значимост и приложимост на индикаторите (Диаграма 5).

Диаграма 5. Сравнение на средните стойности на променливите значимост и приложимост, обобщени по критерии

Тези първоначални резултати показват че *предложените индикатори в Картата са значими и приложими във висока степен и имат съизмерима тежест.*

В потвърждение на тези изводи са и изчислените показатели на разсейване – размах (R), стандартно отклонение (S) и коефициент на вариация (V), които дават количествената характеристика на променливите величини значимост и приложимост и отклоняването им от типичното, средното равнище. Общо, за цялата извадка изчисленият размах (R) е със стойност 0,17, по признак значимост – 0,22, а по признак приложимост – 0,14. Изчислението на стандартното отклонение (като по-прецизен показател за разсейване) и коефициент на вариация (за оценяване на степента на разсейване) по признак

значимост показват стойности $S=0,065$ и $V=1,15\%$, а по признак приложимост – $S=0,003$ и $V=0,05\%$. Тези резултати показват *еднородност на извадката*, тъй като се счита, че до 10-12% извадката е еднородна, няма разсейване.

Съставените с помощта на статистическата програма IBM SPSS Statistics хистограми (Histogram) визуализират честотата на стойностите на изследваните променливи значимост и приложимост за всеки един от индикаторите. Анализът на хистограмите показва, че разпределението е несиметрично, с ляво изтеглено рамо. Кривите са разположени изцяло над абцисната ос, едномодални, с позитивна асиметрия, като средната стойност е изместена в посока на асиметрията, т.е. средноаритметичната стойност е по-малка от медианата и модата. Изводът, който може да се направи е, че данните нямат нормално разпределение.

Въпреки получената визуална представа за формата на разпределението, е направена проверка на нормалното разпределение на данните чрез определяне на коефициентите на асиметрия (skewness – As) и ексцес (kurtosis – Ex). Коефициентът на асиметрия приема отрицателни стойности при всички критерии, както по признак значимост на индикаторите, така и по признак приложимост на индикаторите ($As < 0$) и варира от -2,1 до -3 по признак значимост и от -1,73 до -2,29 по признак приложимост. Обобщено за всички критерии коефициентът на асиметрия по признак значимост е -2,5, а по признак приложимост -2,04. Ексцесът е с положителни стойности, които варират от 5,04 до 11,7 по признак значимост и от 3,24 до 5,5 по признак приложимост. Обобщено за всички критерии $Ex=7,6$ по признак значимост и $Ex=4,2$ по признак приложимост, т.е. той е повишен (висока заостреност на кривата на разпределение, което се вижда и от хистограмите). Тези резултати показват несиметрично разпределение на емпиричните данни (разпределението се състои от повече по-високи, отколкото по-ниски стойности), както и, че те не са с нормално разпределение.

Проверка на нормалното разпределение на данните е направена с тест на Shapiro-Wilk с помощта на статистическия

пакет IBM SPSS Statistics. Тестът е приложен за всяко наблюдение поотделно, както по признак значимост, така и по признак приложимост. Ако тестът не е статистически значим, т.е. има стойност $p > 0,05$, се предполага, че изследваната променлива е нормално разпределена. Проведеният тест показва, че той е статистически значим и по двата изследвани признака – значимост и приложимост. Статистическа значимост – Sig. (от английската дума significance – значимост), или р-стойността приема стойност 0 при всички индикатори, както по признак значимост, така и по признак приложимост, което означава, че *данните нямат нормално разпределение*. В потвърждение на този извод са и данните от теста на Kolmogorov-Smirnov, които са изчислени с помощта на статистическата програма и не са представени подробно, тъй като са идентични с тези, получени при теста на Shapiro-Wilk ($p=0$) и интерпретацията е същата. Тези изводи дават основание за избор на непараметрични статистически тестове за прилагане на методите на дедуктивната статистика.

С помощта на IBM SPSS Statistics бе определена надеждността на измерването с коефициентът алфа на Кронбах, който е подходящ при интервални скали във формат на Ликерт.

Коефициентът алфа (α), който приема максимална стойност 1, се изчислява на основата на средноаритметичните стойности или средните корелации за всеки един от индикаторите (които са своеобразни въпроси, или айтеми), съпоставени съответно по значимост и приложимост. Теорията на статистиката приема, че скалата е надеждна, когато коефициентът α приема стойности над 0,7¹. Измерените стойности на α по критерии, варират от 0,950 до 0,991, което показва *отлична надеждност на измерването* за анализираната извадка.

¹ Стойностите на α са тълкувани в съответствие с приетата от Джонев класация (Джонев, С. (2004). Социална психология. Том 5. СОФИ-Р, стр. 47).

Анализът на процентното разпределение на отговорите на изследваните лица според създадения етикет на променливите показва, че най-висок процент анкетираните лица са отговорили „Индикаторът притежава отлично ниво на значимост“ (77%) и „Индикаторът притежава отлично ниво на приложимост“ (71%) – Диаграма 6.

Диаграма 6. Процентно разпределение на отговорите на изследваните лица

Отговори „Индикаторът притежава много добро ниво на значимост“ са дали 15% от анкетираните, а отговор „Индикаторът притежава много добро ниво на приложимост“ – 14% от тях. С добро ниво на значимост оценяват индикаторите 6% от респондентите, а с добро ниво на приложимост – 9%. Отговорите, които се разполагат в положителната част на скалата (отлично, много добро и добро ниво на индикаторите) по признак значимост са 98% от общия брой отговори, а по признак приложимост – 94%.

Макар и много малък процент, внимание заслужават отговорите, според които индикаторите имат нулева значимост и/или приложимост, които са 1% от общия брой отговори. По-детайлният анализ на отговорите на респондентите сочи, че от общо 202 отговора „Индикаторът е с нулево ниво на значимост; няма никаква значимост“, 179 принадлежат на директори на институции в системата на средното образование. От общо 255

отговора „Индикаторът е с нулево ниво на приложимост; напълно неприложим“, 214 принадлежат на същата целева група (за сравнение – общият брой отговори, дадени от респондентите по цялата скала е 30 720 по признак значимост и 30 720 по признак приложимост). Тези данни нямат логично обяснение, но може да се предположи, че липсата на достатъчно финансови средства, които да се използват за капиталови разходи, принуждава директорите да не определят като значими и приложими определени индикатори, касаещи материалната база. Неприемането на екипното управление обаче (тъй като те отричат външната намеса във вземането на управленски решения, т.е. участието на родители и ученици в управлението, че дори и на педагогическите колективи, като не считат за достатъчно значими и приложими индикаторите, оценяващи екипната работа в училището и развитието му като учеща се организация) говори за липса на определени управленски качества, най-вече лидерски.

При преизчисляване на данните от наблюденията в съответствие със скалата, предложена в Картата за оценка на индикаторите, се получават резултати, които са идентични с анализирания до момента (Таблица 1).

Таблица 1. Разпределение на данните според скалата за оценка на индикаторите

Критерии	Значимост на индикаторите			Приложимост на индикаторите		
	Максимален бр. точки по критерия	Бр. точки според отговорите на изследваните лица	Процент (%)	Максимален бр. точки по критерия	Бр. точки според отговорите на изследваните лица	Процент (%)
Кр. 1	170	155	91,18	170	151	88,83
Кр. 2	190	171	90	190	165	86,84
Кр. 3	250	232	93,8	250	223	89,2
Кр. 4	160	149	93,13	160	142	88,75
Кр. 5	380	349	91,84	380	324	85,26
Кр. 6	210	195	92,86	210	188	89,52
Кр. 7	470	443	94,26	470	423	90
Кр. 8	220	204	92,73	220	197	89,55
Кр. 9	380	360	94,74	380	345	90,79
Кр. 10	450	422	93,78	450	402	89,33
Кр. 11	160	147	91,88	160	142	88,75
Кр. 12	160	147	91,88	160	143	89,38

За всеки от индикаторите (съгласно скалата) максималният брой точки е 10. Във всеки критерий се съдържат различен брой индикатори, поради което максималният брой точки по всеки критерий е различен. В разработеният концептуален модел за мониторинг е приета следната форма за оценка на качеството на образование в конкретно училище, според оценките на субектите на мониторинг: след като са поставени оценки на всеки индикатор (съгласно скалата с точки от 0 до 10), те се сумират по показатели и критерии. Оценката за всеки показател се получава като средноаритметична стойност на индикаторите по него – максимална стойност 10 точки. Оценката за всеки критерий е средноаритметичната стойност на показателите по него.

Окончателната оценка в точки е сума от точките по отделните критерии и максимално може да е 120 (12 критерия, всеки с максимален брой точки 10).

Прието е окончателната оценка за осигуреното качество на образование в конкретното училище се формира по пет-степенна скала:

- Степен 1 – незадоволителна (от 0 до 24 точки).
- Степен 2 – задоволителна (от 25 до 49 точки).
- Степен 3 – добра (от 50 до 74 точки).
- Степен 4 – много добра (от 75 до 99 точки).
- Степен 5 – отлична (от 100 до 120 точки).

Общият брой точки, които се получават като оценка на значимостта на индикаторите е 111,11, а на приложимостта им – 106,62. Съгласно пет-степенната скала индикаторите са оценени високо – с отлично ниво на значимост и отлично ниво на приложимост.

Интерес за изследването представлява изменението на променливите значимост и приложимост в зависимост от демографските данни на изследваните лица.

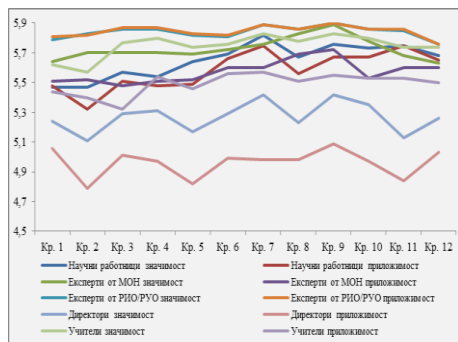
Според категорията изследвани лица, съставените кръстосани таблици показват, че индикаторите и по двете променливи са с висока значимост и приложимост, както и със

съизмерима тежест. Най-висока е оценката на експертите от РИО/РУО, а най-ниска – на директорите на образователни институции. Вариативността е минимална. Средните стойности на индикаторите, изчислени по признак значимост и обобщени по критерии варират от 5,76 до 5,9 според отговорите на експертите от РИО/РУО ($R=0,14$), съответно от 5,63 до 5,89, според отговорите на експертите от МОН ($R=0,26$), от 5,57 до 5,83, според отговорите на учителите ($R=0,26$), от 5,47 до 5,82, според отговорите на научните работници ($R=0,35$) и от 5,11 до 5,42 според отговорите на директорите ($R=0,31$). Подобни са и данните по признак приложимост – средните стойности на индикаторите според отговорите на експертите от РИО/РУО се променят от 5,76 до 5,9 ($R=0,14$), които данни напълно съвпадат с изчислените по признак значимост на индикаторите, от 5,51 до 5,6 ($R=0,15$) при експертите от МОН, от 5,32 до 5,57 според отговорите на учителите и от 4,79 до 5,09 – при директорите (Диаграма 7).

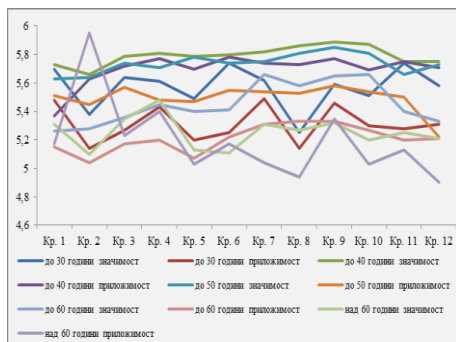
Анализът на средните стойности на индикаторите по двата изследвани признака, според отговорите на изследваните лица, групирани по възраст, показва, че индикаторите имат високи и съизмерими стойности. Наблюдава се тенденция към по-високи стойности на променливите при изследваните лица на средна възраст, но отклоненията в сравнение с останалите възрастови групи са минимални. Обобщените данни по всички критерии сочат, че вариативността е от 0,19 до 0,25 (Диаграма 8).

Подобни изводи могат да се направят и при анализ на данните, получени от оценката на индикаторите според трудовия стаж на изследваните лица. При този разрез също се отчитат високи средни стойности на променливите, не се наблюдават големи разлики между оценките по признак значимост и признак приложимост на индикаторите, като по-високите оценки са по признак значимост. Най-голяма съпоставимост между средните стойности на индикаторите по значимост и приложимост се установява при лицата с трудов стаж до 25 години (с разлика от 0,07 обобщено по всички критерии) и при лицата с трудов стаж

над 30 години (0,08 обобщено по всички критерии). При групата с трудов стаж до 25 години разликите варират от 0,03 до 0,12, които са минимални. При останалите изследвани групи разликите между оценките по променливите значимост и приложимост са около 0,2, т.е. незначително отклонение (Диаграма 9).

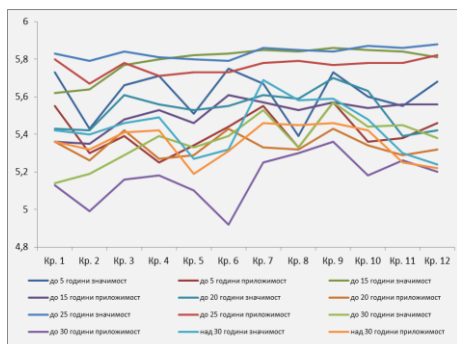

Диаграма 7. Сравнение на средните стойности на променливите значимост и приложимост на индикаторите по целеви групи изследвани лица

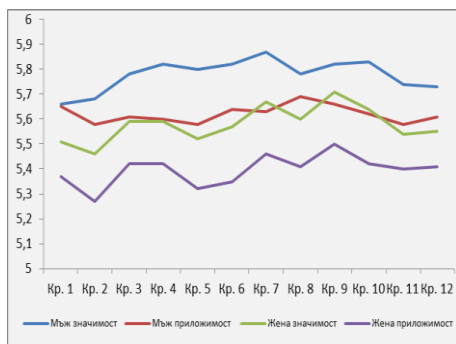

Диаграма 8. Сравнение на средните стойности на променливите значимост и приложимост на индикаторите според възрастта на изследваните лица

Резултатите от отговорите на изследваните лица според техния пол показват, че мъжете (които са около $\frac{1}{4}$ от извадката) оценяват по-високо индикаторите както по едната изследвана променлива – значимост, така и по другата – приложимост. Изчислената средна обобщена стойност по признак значимост според отговорите на респондентите мъже е 5,78, с разлика от 0,2 в сравнение с мнението на анкетираните жени (изчислената средна стойност при тях е 5,58). Същите изводи следват и при оценките на индикаторите по признак приложимост според пола на изследваните лица. Анкетираните мъже дават по-високи оценки (средна обобщена стойност 5,6), със същата минимална разлика от 0,2, както по признак значимост, в сравнение с оценките на изследваните лица жени (средна обобщена стойност 5,4). Средните стойности са съпоставими, разсейването в мненията е незначително (Диаграма 10).

Диаграма 9. Сравнение на средните стойности на променливите значимост и приложимост на индикаторите според трудовия стаж на изследваните лица

Диаграма 10. Сравнение на средните стойности на променливите значимост и приложимост на индикаторите според пола на изследваните лица

Обобщено, анализиранияте данни за разпределението на двете променливи величини според категорията изследвани лица, тяхната възраст, пол и трудов стаж показват, че има достатъчно основания да се твърди, че индикаторите от Картата са значими и приложими във висока степен и имат съизмерима тежест, което не зависи от възрастта, трудовия стаж и пола на изследваните лица. Не може да се твърди обаче, че според категорията изследвани лица, разпределението на променливите е еднакво. Директорите на образователни институции дават по-ниски оценки от останалите респонденти, независимо, че като цяло и те оценяват във висока степен значимостта и приложимостта на индикаторите.

За статистическа проверка на направените до този момент на изследването изводи и проверка на достоверността на конкретните хипотези на изследването са използвани методи на дедуктивната статистика — съпоставителна и асоциативна статистика.

За установяване на статистически значимото различие между изследваните лица в зависимост от демографските им данни са приложени непараметрични съпоставителни тестове, обосновани от разпределението на данните, което бе доказано, че

не е нормално. Използвани са тест на Mann-Whitney и тест на Kruskal-Wallis. За изследване на връзката между двете променливи е използван използван коефициентът на ранговата корелация на Spearman ρ_r (r_s), което се обосновава от асиметрията на честотното разпределение.

Корелационният анализ е приложен като една от най-широко използваните аналитични процедури в социалните науки за установяване на степента, с която две променливи се асоциират една с друга (в случая променливите значимост и приложимост в зависимост от дадените отговори от изследваните лица), както и в самите променливи. Корелацията установява връзката между променливите и е мярка за силата на зависимостта между тях. Корелационен анализ е статистически анализ за проверка на хипотезата за връзка между променливите. Коефициентът на рангова корелация Спирмън ρ_r приема стойности между $-1,00$ (линейна отрицателна корелация или абсолютно отрицателна линейна корелация) и $+1,00$ (линейна положителна корелация или абсолютно положителна линейна корелация). Знакът на коефициента показва направлението на линейната връзка, а абсолютната му стойност – нейната сила. Счита се, че когато p -стойността е малка ($p \leq 0,05$), т.е. $p \neq 0$, хипотезата за липса на зависимост между променливите (и в тях) се отхвърля и се прави изводът, че се наблюдава статистически значима връзка между двете променливи.

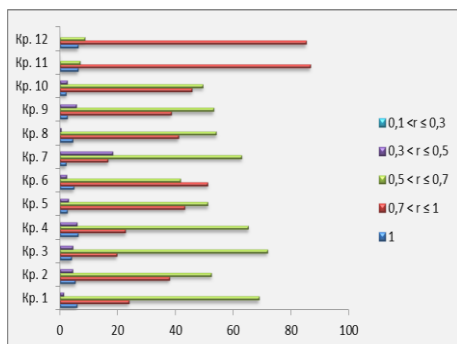
В сформираните корелационни матрици корелационният коефициент е значим с $p < 0,01$ (**Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed) – в превод: корелацията е значителна на ниво 0,01 (на 2-място по значимост). По-конкретно, изчислените p -стойности в матрицата са 0,000, които са доказателство за статистически значима връзка между променливите. Следователно между променливите и вътре в тях се наблюдава асоциация и може да се пристъпи към тълкуване на стойността на

корелационния коефициент (r) – големината на ефекта, т.е. да се изчисли конкретната сила на зависимост².

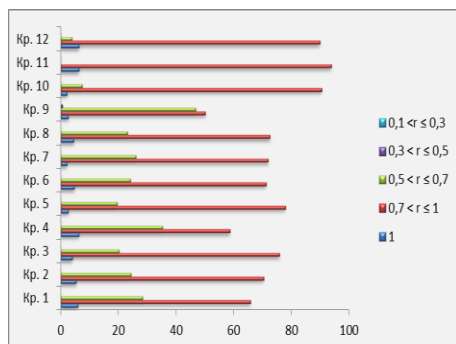
Резултатите от анализа на матрицата по признак значимост показват висок процент стойности на r в интервалите 0,5–0,7 и 0,7–1. Всички са с положителен знак. Най-голям среден процент стойности на коефициента на r обобщено за цялата извадка се съдържат в интервала 0,50–0,70 (48,9%), които по скалата на Коен се определят като висока корелация. Близки до тях са и данните за големината на ефекта в интервала 0,7–1 (42,7%), които говорят за много висока корелация. Незначителен дял заемат обобщените стойности на r в интервала 0,3–0,5 (4%), а такива за интервала 0,1–0,3 не са измерени. Следователно *значимостта на индикаторите е висока, а корелацията между тях по признак значимост е висока и много висока, те са линейно свързани и зависими помежду си, т.е. със съизмерима тежест* (Диаграма 11).

При анализа на стойностите на корелационен коефициент на рангова корелация Спирмън ро при изследване на корелирането на данните по признак приложимост, се вижда, че корелацията е дори по-висока отколкото при променливата значимост. Отчетените стойности на големината на ефекта в интервала 0,7–1 са по-голям процент отколкото тези в интервала 0,5–0,7 (съответно 74% и 21,6%). Всички стойности на r са с положителен знак. В интервала 0,3–0,5 (средна корелация) са измерени само 0,6% стойности на r , а в интервала 0,1–0,3 липсват такива. Тези данни показват, че *индикаторите, предложени в Картата имат висока степен на приложимост. Корелацията между тях по признак приложимост е много висока и висока, те са линейно свързани и зависими помежду си, т.е. със съизмерима тежест* (Диаграма 12).

² За интерпретацията на коефициентът на рангова корелация Спирмън ро, е следвана най-често използваната в социалните науки скала на Коен за интерпретация на измерените стойности на r (Cohen, J. (1988). Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences - <http://www.sciencedirect.com/science/book/9780121790608>, p. 48-50).

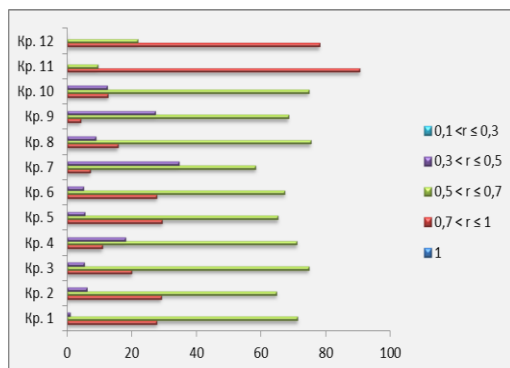

Диаграма 11. Корелация на наблюденията по променлива значимост

Диаграма 12. Корелация на наблюденията по променлива приложимост

Големината на ефекта при сравняването на измерените стойности на корелационния коефициент на рангова корелация Спирмън ρ между променливите значимост и приложимост показва висока и много висока корелация. По-големият процент от измерените стойности на корелационния коефициент са разположени в интервала 0,5–0,7 (60,2%), 29,4% от тях са в интервала 0,7–1, 10,3% – в интервала 0,3–0,5, а в интервала 0,1–0,3 не се наблюдават измервания. Всички са с положителен знак (Диаграма 13).

Диаграма 13. Корелация на наблюденията между променливите значимост и приложимост

Може да се направи извод, че според измереният корелационен коефициент на рангова корелация Спирмън ро, между двете променливи (значимост и приложимост на индикаторите), както и в самите тях, взети поотделно, се наблюдава голяма положителна корелация, която може да се третира като голяма или по-голяма от типичната големина на ефекта според скалата на Коен.

Изводът, който следва е, че *индикаторите, предложени в Картата са с висока значимост и приложимост и тежестта им е съизмерима по двете променливи. Потвърждават се изводите, направени въз основа на анализа на мерките на централната тенденция и мерките на разсейването. Може да се счита с голяма степен на достоверност, че Хипотеза 1, която допуска, че предложените направления, критерии, показатели и индикатори за наблюдение и съответните доказателства в разработения модел са значими и приложими във висока степен и имат съизмерима тежест, е доказана.*

За проверка на статистически значимото различие между отделните групи изследвани лица са използвани тестът на Kruskal-Wallis и тестът на Mann Whitney.

За проверка на хипотезата, че разпределението на наблюденията не зависи от пола на изследваните лица, е използван тестът на Mann-Whitney U test. Обобщените резултати показват, че средният ранг при мъжете е 53,43, а при жените 46,95 (съпоставими стойности), $U=726$, $p=0,26$ (Таблица 2).

Таблица 2. Резултати от Тест на Mann Whitney – Test Statistics

	Kr. 1		Kr. 2		Kr. 3		Kr. 4		Kr. 5		Kr. 6		Kr. 7		Kr. 8		Kr. 9		Kr. 10		Kr. 11		Kr. 12		общо	
	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F
Mann-Whitney U	713	684	698	690	716	726	700	730	703	717	688	719	743	767	755	713	756	752	737	737	752	745	755	732	726	726
Wilcoxon W	3414	3385	3399	3391	3417	3427	3401	3431	3404	3418	3389	3420	3393	3416	3456	3414	3457	3325	3438	3438	3453	3446	3456	3433	3423	3412
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,22	0,15	0,15	0,15	0,2	0,26	0,15	0,3	0,17	0,23	0,1	0,21	0,28	0,46	0,35	0,19	0,35	0,38	0,27	0,31	0,33	0,32	0,38	0,28	0,25	0,27

От таблицата, която показва обобщените статистически данни от теста се вижда, че стойността на U за теста на Mann-

Whitney е еднаква и по двата изследвани признака – 726. Стойността на U се намира в диапазона между 0 и $N_1 \times N_2$, в случая между 0 и 1679 ($N_1 \times N_2 = 23 \times 73 = 1679$). Ако стойността на U е близка до 0, това означава, че стойностите за първата група са по-малки от тези на втората. Ако стойностите на U са близки до средата на диапазона ($1679 / 2 = 839,5$), това означава, че стойностите на първата група са смесени с тези на втората група. Ако стойностите на U са близки до горната граница (1679), това означава, че стойностите на първата група са по-големи от тези на втората група. В случая изчислената стойност на U 726 се намира по-близо до средата на интервала. Изчислената p -стойност е по-голяма от 0,05 ($p=0,26$), т.е. статистически незначима. Следователно *разпределението на наблюденията е приблизително еднакво и не зависи от пола на изследваните лица.*

Резултатите от теста на Mann-Whitney ни дават достатъчно основания да приемем, *че конкретната хипотеза, която допуска, че индикаторите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите се приемат като значими и приложими във висока степен от изследваните лица, независимо от техния пол, е доказана.*

Статистическата проверка на статистически значимото различие между изследваните лица в зависимост от целевата група, към която принадлежат, тяхната възраст и трудов стаж, е извършена с помощта на тестът на Kruskal-Wallis. Тестът показва, че има статистически значимо различие в разпределението на променливите значимост и приложимост, според категорията изследвани лица (научни работници, експерти от МОН, експерти от РИО/РУО, директори на институции от системата на средното образование и учители), но не се наблюдава статистически значимо различие според тяхната възраст и трудов стаж в сферата на образованието.

Обобщението на p -стойностите по критерии показва, че тестът на Kruskal-Wallis е статистически значим според категорията изследвани лица – $p \leq 0,05$ при седем от критериите,

както по признак значимост на индикаторите, така и по признак приложимост на индикаторите; при четири от критериите $p \geq 0,05$ само по признак значимост, а по признак приложимост $p \leq 0,05$; при един от тях $p \geq 0,05$ и по двата признака. Следователно значимостта и приложимостта на индикаторите зависи от категорията изследвани лица, въпреки, че статистическите данни показват стойности, близки до граничните (Таблица 3).

Таблица 3. Резултати от Тест на Kruskal-Wallis според категориите изследвани лица – Test Statistics

	Kr. 1		Kr. 2		Kr. 3		Kr. 4		Kr. 5		Kr. 6		Kr. 7		Kr. 8		Kr. 9		Kr. 10		Kr. 11		Kr. 12	
	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F
Chi-Square	11	12,9	12,9	15,3	8,32	5,4	15,7	16,1	14,5	16,1	13	14,8	11,5	17,5	12,8	13,4	12,8	14,6	12,5	15,2	16,4	18,6	11,5	11,9
df	4	4	4	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	0,07	0,05	0,05	0,03	0,21	0,43	0,01	0,03	0,02	0,01	0,05	0,02	0,12	0,01	0,06	0,04	0,05	0,02	0,07	0,02	0,01	0	0,04	0,03

Същите изводи следват и от изчислените при провеждането на теста на Kruskal-Wallis средни рангове според категорията изследвани лица, както и от анализа на съставените с помощта на статистическата програма кръстосани таблици, както и при преизчисляването на средните стойности в точки според съставената скала за оценка към модела за мониторинг.

Обобщено, статистическите резултати, получени от теста на Kruskal-Wallis не дават основание за категорично твърдение, че между категориите изследвани лица не се наблюдава различие по отношение на значимостта и приложимостта на индикаторите. Това ни дава основание да считаме *Хипотеза 2, която не допуска различие по отношение на значимостта и приложимостта на индикаторите в зависимост от категорията изследвани лица, за недоказана.*

Резултатите от теста на Kruskal-Wallis за установяване на статистически значимото различие между изследваните лица в зависимост от тяхната възраст показва съизмерими средни рангове между отделните групи по признак значимост и по признак приложимост (обобщен среден ранг 48,72 при лицата до 30-годишна възраст, 52,49 при лицата до 40-годишна възраст,

51,62 при лицата на възраст до 50 години, 40,93 при изследваните лица до 60 години и 39,07 при лицата над 60 години).

Статистическата проверка с теста на Kruskal-Wallis показва, че няма статистически значимо различие между петте групи анкетирувани лица според тяхната възраст ($p=0,23$). Измерените p -стойности за отделните наблюдения и обобщението им по критерии не показват величини, които да са по-малки или равни на 0,05, както при изследване на променливата значимост, така и при променливата приложимост. Тези резултати доказват, че значимостта и приложимостта на индикаторите не зависят от възрастта на изследваните лица (Таблица 4).

Таблица 4. Резултати от Тест на Kruskal-Wallis според възрастта на изследваните лица – Test Statistics

	Kr. 1		Kr. 2		Kr. 3		Kr. 4		Kr. 5		Kr. 6		Kr. 7		Kr. 8		Kr. 9		Kr. 10		Kr. 11		Kr. 12	
	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F
Chi-Square	9,69	8,06	7,69	7,4	10,4	8,04	7,43	6,73	8,83	7,16	7,92	6,82	4,82	5,14	6,58	5,08	5,73	5,58	7,46	5,51	6,53	5,53	9,25	5,98
df	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	0,1	0,16	0,2	0,2	0,1	0,16	0,21	0,22	0,13	0,19	0,2	0,23	0,38	0,33	0,28	0,37	0,34	0,32	0,17	0,3	0,22	0,28	0,11	0,23

Получените статистически данни ни дават основание да считаме, че *конкретната хипотеза в изследването, която допуска, че индикаторите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите се приемат като значими и приложими във висока степен от изследваните лица, независимо от тяхната възраст, е доказана.*

Тестът на Kruskal-Wallis бе използван и за установяване на статистически значимото различие между изследваните лица според трудовия им стаж.

Измерените с теста средни рангове са съпоставими между отделните групи анкетирувани. При лицата с трудов стаж до 5 години обобщеният среден ранг е 51,12, при лицата с трудов стаж до 15 години – 51,76, при лицата с трудов стаж до 20 години – 45,67, при лицата с трудов стаж до 25 години – 55,07, при лицата

с трудов стаж до 30 години – 42,61 и при лицата с трудов стаж над 30 години – 41,34. Обобщените статистически резултати от теста показват, че няма статистически значимо различие между шестте групи анкетирани лица, с различен трудов стаж в сферата на образованието ($p=0,29$), т.е., че разпределението на резултатите по променливите значимост и приложимост не зависи от трудовия стаж на изследваните лица (Таблица 5).

Таблица 5. Резултати от Тест на Kruskal-Wallis според трудовия стаж на изследваните лица – Test Statistics

	Kr. 1		Kr. 2		Kr. 3		Kr. 4		Kr. 5		Kr. 6		Kr. 7		Kr. 8		Kr. 9		Kr. 10		Kr. 11		Kr. 12	
	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F	S	F
Chi-Square	10,4	7,51	7,77	6,05	8,32	5,4	8,14	6,24	8,88	6,65	8,15	5,5	4,83	5,16	7,11	5,34	5,74	4,96	7,85	5,53	10,5	7,18	13,36	8,55
df	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Asymp. Sig.	0,1	0,2	0,28	0,37	0,21	0,43	0,26	0,38	0,18	0,3	0,23	0,43	0,5	0,44	0,28	0,42	0,4	0,46	0,23	0,39	0,11	0,25	0,045	0,16

Тези данни ни дават основание да считаме, че конкретната хипотеза в изследването, която допуска, че индикаторите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите се приемат като значими и приложими във висока степен от изследваните лица, независимо от техния трудов стаж, е доказана.

Обобщено, резултатите от проведените тестове (на Mann-Whitney и Kruskal-Wallis) показват, че с голяма степен на достоверност може да се приеме, че *Хипотеза 3, която допуска, че пола, възрастта и трудовия стаж на изследваните лица не оказват влияние върху значимостта и приложимостта на индикаторите от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства, е доказана.*

В предвиденото в анкетната карта място за коментари, от общо 96 участници в проучването, 22 от тях са се възползвали от тази възможност (в т.ч. двама научни работници, двама експерти от МОН, 8 експерти от РИО/РУО, 7 директори на училища, детски градини или обслужващи звена и трима учители).

Като цяло коментарите са положителни с изказани мнения, че Картата е отлично разработена, направленията, критериите, показателите и индикаторите са подробни и обхващат в максимална степен процесите в училище, доказателствата са достатъчни, а моделът отговаря на съвременните методи на контрол, насочен е към подпомагане за постигане на качество на образованието в училище; прилагането на индикаторите от Картата предоставя възможност за оценка на качеството на образование в училище; създава предпоставки за обективен мониторинг, анализ на качеството на образованието и набелязване на мерки за неговото подобрене. Един от научните работници изказва мнение, че свободата на училищата да разработват учебни програми, трябва да е балансирана, тъй като част от учителите нямат теоретична подготовка за това. В тази връзка е необходима целенасочена квалификация, която да не отчита брой проведени курсове, а качество на обученията. Двама от коментиращите директори, които одобряват напълно индикаторите, изказват и становище, че участието на родителите в училищния живот е инертно и/или действията им са продиктувани от собствени поведенчески и интелектуални критерии и позиции и, че при мониторинг на конкретно училище трябва да се подбират такива индикатори, които да сведат субективизма до минимум. Експерт от МОН, който одобрява напълно предложените индикатори, предлага обвързване на дейността в училището с изпълнението на цели от национални стратегически документи, като се мотивира, че това би предоставило възможност конкретното училище да има възможност да мониторира своя собствен принос към национални стратегически цели и показатели към тях, както и че провеждането на мониторинг по изпълнението на отделни национални цели и показатели, проектирани върху дейността на отделна училищна институция, би определило по-точно степента на постигнатото качество.

Изказаните мнения в коментарите съответстват на направените по-горе изводи. Не постъпват предложения за

отпадане на индикатори, които не са значими и/или приложими, а има предложение за разширяване на индикаторите в посока обвързване на дейността на училището с целите от национални стратегически документи. Няма конкретно предложение по отношение на изказаните опасения относно участието на родителите в дейността на училището. Може да се каже, че коментиращият (директор) до момента не е намерил механизъм за ефективното им приобщаване.

В допълнение към анкетното проучване бяха проведени дискусии в четири фокус-групи, описани по-горе. Те осигуряват по-пълно разбиране на цялостната концепция за провеждане на мониторинг в училищата от системата на средното образование.

Мненията на участниците в дискусиите (директори на училища, учители и родители) могат да се обобщят по следния начин:

- предложеният модел за мониторинг е навременен, необходим и приложим;
- моделът предоставя възможност за екипна работа в училище и развитието му като учеща се организация;
- родителите имат място като субекти на мониторинга в някои направления, те са с особено важна роля в училищния живот като партньори в образователно-възпитателния процес;
- вътрешните одити в училище имат висока значимост и приложимост;
- разработената карта за вътрешни одити обхваща в максимална степен направленията за вътрешен одит на качеството на образование по отделните учебни предмети, методически обединения или часове на класа;
- разработените въпросници за изследване на удовлетвореността на родители и ученици обхващат в максимална степен аспектите, касаещи качеството на образователните услуги в училището.

Това ни дава основание да считаме, че *Хипотеза 4, която допуска, че моделът за мониторинг и инструментариума към*

него са навременни, необходими и приложими в съвременното българско училище, предоставят възможност за екипна работа в колективите и развитието им като учеща се организация и родителите имат място като субекти на мониторинга, е доказана.

Проведените дискусии с директори на училища и учители в достатъчна степен на достоверност потвърдиха и направените от емпиричното изследване изводи, че *предложените индикатори в Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите имат висока значимост и приложимост, което е още едно доказателство, че тази конкретна хипотеза е доказана.*

Конкретната хипотеза, която допуска, че *между категориите изследвани лица не се наблюдава различие по отношение на значимостта и приложимостта на индикаторите*, която не бе потвърдена със статистическите методи, не получи потвърждение и като резултат от дискусиите във фокус-групи. Двете групи директори на училища, участвали в дискусиите във фокус-групите, проявиха известен скептицизъм по някои от поставените въпроси, в сравнение с учителите и родителите. Въпреки, че подкрепиха напълно предложеният модел за мониторинг и дадоха висока оценка на индикаторите по двете изследвани променливи, те оставиха впечатление, че нямат пълна готовност за иновации и партньорски взаимоотношения в управлението. Това е още едно доказателство, че *тази конкретна хипотеза не се доказва.*

III. ОБЩИ ИЗВОДИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

1. Децентрализацията във всички сфери на обществения живот, включително и в образованието, е разпределение на отговорности, права, пълномощия и ресурси между различните йерархични равнища на управление, с цел приближаване на процесите на управление и вземането на решения по-близо до гражданите. Като средство за постигане на тази цел, тя трябва за предостави възможност

за такова разпределение на правомощията, отговорностите и ресурсите между управленските структури и образователните институции, което да осигури по-ефективно и качествено предоставяне на образователни услуги. Да балансира тези правомощия така, че училищните институции да имат правото, компетенциите и ресурса да вземат управленски решения, а не решенията да остават централизирани. Успоредно с това е необходимо въвеждане и оптимизиране на механизми, които са присъщи на децентрализираните системи: за прозрачност в управлението; за оценка на качеството на образование в училище; за участие на родителите и обществеността в управлението и контрола на качеството на образование; за система за управление на качеството; за обективното му оценяване.

2. Засилва се тенденцията за предоставяне на по-голяма степен на автономност на училищата като резултат от децентрализационните промени. Автономията е вид трансформация в управлението на училището с цел постигане на по-високо качество на образованието, равен достъп, приближаване на очакванията на потребителите на образователни услуги по-близо до училището като доставчик на тези услуги, социално сближаване, ефективна организация и управление на образователната система. Заедно с това са необходими надеждни механизми за отчетност на постигнатите резултати. Възможна иновативна форма за контрол е мониторингът, който в изследването се доказва, че се приема положително от анкетираните и участниците във фокус-групи.
3. Мониторингът на качеството на образование е системна и непрекъсната процедура за събиране на данни по важни образователни аспекти, чрез проследяване на постигнати стандарти, оценка на процеси и резултати и предприемане на подходящи мерки за подобрения и развиване на добри практики. Той е особена форма на контрол, при която се

оказва съдействие за разрешаване на различни образователни проблеми, система за целево управление чрез взаимодействие на планиране, контрол, отчетност и информиране. Осигурява се непрекъснато проследяване на постигнати цели чрез надеждна обратна информация за състоянието на наблюдавания обект. Създава възможности за участие на потребителите на образователни услуги и обществеността при вземането на решения, така, че те да се чувстват ангажирани и съпричастни с училищните проблеми, тъй като получават възможност за влияние върху тях. За ефективното протичане на мониторинга е необходим подходящ инструментариум (критерии, показатели и индикатори), т.е. разработване на стандарт за оценка.

4. Нивото на удовлетвореност от качеството на образователните услуги в съвременното българско училище не е задоволително. Участниците в емпиричните изследвания подкрепят предоставянето на по-голяма автономия в училищните организации и въвеждането на съвременна система за контрол на качеството на образование, който е насочен към наблюдение, анализ, оценка, подпомагане и подкрепа, които характеристики кореспондират с мониторинга като форма на контрол. Засилването на отчетността на училищните организации пред местната общественост и създаването на партиципативни органи не се приема от изследваните лица в достатъчна степен. Недостатъчна е и готовността им за публично обсъждане и оповестяване на резултатите от измерване и оценка.
5. Предложеният концептуален модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование, според респондентите, е навременен, необходим и приложим и предоставя възможност за екипна работа в училище и развитието му като учеща се организация. Изпълнима е и основната му цел – да спомогне за осигуряване, управление и подобряване на качеството на

образование в училище и по-ефективното му функциониране, както и за оценка на напредъка по изпълнението на политиката за качество на образованието чрез мониторинг (външен и вътрешен) и оценка/самооценка.

6. Статистическата проверка на резултатите от проведеното изследване и изказаните мнения във фокус-групите доказват, че инструментариума за провеждане на мониторинг на дейността на училището е надежден, значим и приложим:

- 6.1. Надеждността на скалата за анализираната извадка е отлична според изчисленият коефициент алфа на Кронбах.

- 6.2. Предложените индикатори от Картата на направленията, критериите, показателите и индикаторите за наблюдение и съответните доказателства имат висока значимост и приложимост, както и висока корелация.

- 6.3. Значимостта и приложимостта на индикаторите не се намират в зависимост от възрастта, трудовия стаж и пола на изследваните лица, т.е. независимо от тези свои характеристики, анкетиранияте дават висока оценка на предложените в Картата индикатори. Оценката на част от изследваните лица – директори на образователни институции, е по-ниска от тази на останалите участници в изследването (научни работници, експерти от МОН, експерти от РИО/РУО, учители), но не доказва ниска значимост и приложимост на индикаторите. Следствие е може би от многобройните промени, които се въвеждат в образователните институции и отговорността на директорите при въвеждането им, недостатъчна увереност в готовността на училищните екипи за промени и иновации, зависимост при вземането на решения от по-висши инстанции в йерархията на управлението на училището, недостатъчна увереност в лидерските си умения и способности за създаване и формиране на нова култура на организацията, в която те са образец и модел на подражание или други.

6.4. Параметрите за оценка при вътрешен мониторинг са значими и приложими за осъществяване на вътрешни одити в училище и обхващат в максимална степен направленията за вътрешен одит на качеството на образование по отделните учебни предмети, методически обединения или часове на класа. Осъществяването на вътрешни одити в училище се приема положително от анкетираните, както и на мониторингови дейности като цяло. Този метод на контрол и отчетност се определя като иновативен и напълно приложим, който предоставя възможност за обективна оценка, за участие на целия педагогически колектив в оценката, за мотивирането им за успехи, както и за установяване на слабости и мултиплициране на добри практики в процеса на работа.

6.5. Родителите имат място като субекти на мониторинга в някои аспекти от дейността на училището, а изследването на удовлетвореността на потребителите на образователни услуги е задължително за получаване на обратна връзка относно осигуреното качество на образование в училищните институции.

6.6. Създаденият концептуален модел за мониторинг в училищата от системата на училищното образование и инструментариума към него са значими и приложими за оценка и подобряване на качеството на образование в българското училище.

7. Препоръчително е моделът, както и инструментариума към него, допълнително да се адаптира и за друг вид институции от системата на образователната подготовка и да се детайлизира към специфични особености на конкретен вид училище.
8. Препоръчително е мултиплициране на модела за мониторинг сред образователните институции, както и апробирането му в практиката.
9. Препоръчително е преди въвеждането на мониторингови оценъчни системи в училище, директорите и учителите да имат възможност за допълнителна квалификация, чрез

която да подобряват компетентностите си относно лидерство и самоуправление, политики за съучастие в управлението, политики за постигане на високо качество на образованието или други, свързани с децентрализираното управление и автономност на основната единица на образователната система – училището.

IV.ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Резултатите от теоретичния анализ и емпиричното проучване показват, че се потвърждава хипотезата на научния труд и са повод за следните **обобщени изводи**:

- Установи се, че отношението на различните заинтересовани страни към прилагането на мониторинг като цялостен, интегриран процес и иновативен метод за наблюдение, измерване, оценка и анализ на качеството на образование в училището е положително. Заетите в сферата на образованието и родителите приемат и предпочитат технологията на мониторинга като форма на контрол. С голяма степен на увереност считат, че тя би могла да подпомогне подобряването на качеството на предлаганите образователни услуги в институциите от системата на средното образование.
- Предложеният модел и разработените направления, критерии, показатели, индикатори и доказателствата към тях се приемат от изследваните лица като иновативни, предполагащи подходящ микроклимат за въвличане на педагогическите специалисти, родителите и учениците в определяне на общите цели на организацията и постигането им чрез осъществяване на система от взаимосвързани процеси.
- Установи се, че изследваните лица имат готовност за приемане на вътрешните одити като необходим и много полезен инструмент за промяна, самооценка и създаване на условия за екипна работа и отчетност в училищната организация. При провеждането им могат да се определят

както проблемни области, така и да се споделят добри практики за непрекъснатото развитие на качеството. Положително е и отношението на изследваните лица към предложенят допълнителен инструментариум за обратна връзка с родителите и учениците. Чрез него освен надеждна обратна връзка, може да се реши и проблемът за комуникацията между учители и родители в училище в контекста на изграждането на партньорски взаимоотношения, основани на взаимното разбиране и приемане.

- В условията на децентрализация и по-голяма степен на автономия в образователните институции, се изисква нов акцент в обучението на директорите на тези институции в унисон със съвременните потребности от създаването на система за управление на качеството чрез външна оценка и самооценка. В проведеното изследване бе установено, че те нямат пълна готовност или компетентности за прилагане на съучастие в мениджмънта, за иновативност, гъвкавост и адаптивност, за прозрачност и публичност в управлението, които са едни от основните принципи, заложили в разработеният концептуален модел за мониторинг. Такива принципи и политики са заложили и в ЗПУО, което поставя проблема и на национално ниво.

Доказано бе, че разработеният концептуален модел за мониторинг в училищата от училищното образование създава възможности за подобряването на моделите за контрол в системата са предучилищното и училищното образование и по този начин – за подобряване на качеството на образователните услуги, предоставя инструмент за верифициране на дейността на училището и може да служи като коректив на бъдещото му развитие. Изследването е повод за размисъл и нови проучвания по редица въпроси, възникнали в хода му и свързани с постигане на стандарти за качество, въвеждане на акредитация в училищата и др. Моделът е отворен и може да се доразвива. Съгласно заложените цели, оценката на модела и инструментариума към

него са на етап експертиза, поради което е наложително в бъдеще да се изследва ефекта от прилагането му в реална училищна среда.

V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Диференциране и изследване на различни гледни точки за категорията децентрализация в образованието и синтез на обобщения за спецификата на формите и значението им в условията на нормативни и законодателни промени в българската образователна система.
2. Разширяване и задълбочаване на представите за съдържанието на понятието мониторинг и значението му като управленческа технология в условията на постепенно приближаване на отделните образователни институции към относително автономни, самоорганизиращи се и самоусъвършенстващи се системи.
3. Обоснована концепция за необходимостта от нов подход към комплекса от мониторингови дейности за оценяване и самооценяване на качеството на образование в училищните организации с интеграция на външен и вътрешен мониторинг, включване на родители и ученици в тези процеси и нови форми като вътрешни одити и механизми на учещата се организация.
4. Разработен интегративен модел на мониторинг за усъвършенстване на управлението на качеството на образование, който включва богат инструментариум от направления на оценяване, критерии, показатели индикатори и необходими доказателства, параметри за оценка при вътрешен мониторинг, въпросници, съобразени с особеностите на различните етапи на училищното образование.
5. Изследвано отношението към модела на мониторинг и експертната му оценка от действащи в реалната педагогическа практика директори на училища и учители от

системата на средното образование у нас, експерти от МОН и РУО (РІО), научни работници.

6. Очертани проблеми за необходимостта от бъдещи изследвания в тематиката на управление на качеството на българските училища, свързани с мотивацията на педагогическия състав за реализация на ефективни мониторингови дейности, повишаване на обективността на оценяването, разширяване и усъвършенстване на технологиите на самооценяване, определяне на различните нива на постижения и усъвършенстване на държавните образователни стандарти за управление на качеството на образование.

VI. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Статия в списание „Стратегии на образователната и научна политика“ на тема „Modern dimensions of the monitoring in secondary education in terms of decentralization“ – книжка 4/2014 година. Публикацията е на английски език.
2. Статия в списание „Педагогически форум“, издавано от ДИПКУ при Тракийски университет, Стара Загора, на тема „Понятие за мониторинг в управлението на училищното образование“ – бр. 3, 2015 година
3. Студия на тема „Контролът като управленска функция в българското средно образование“ в „Развиток професіонала і професіоналізму: Терія і практика“, издание на Українська акмеології (Україна), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна), Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна) и Міжнародний університетський коледж (Болгарія), 2014.
4. Студия на тема „Relation "monitoring" and "management" of school education“ в „Вісник черкаського університету“, серія Педагогічні науки, № 10, издание на Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна), 2015. Студията е изготвена на английски език.

5. Доклад на тема „Предизвикателства на децентрализацията към инспектирането/мониторинга в средното образование“; Десета международна научна конференция „Образователен мениджмънт: ефективни практики“, тематично направление „Управление, качество и иновации в образованието“, 23–25 септември 2014 г., град Добрич.
6. Доклад на тема „Нов подход за контрол в училищата“; Трета международна научна конференция „KNOWLEDGE – CAPITAL OF THE FUTURE“, 27–30 ноември 2014 г., град Банско.
7. Доклад на тема „Съвременни стратегии за управление на училищното образование“; Пета международна научна конференция KNOWLEDGE- WHO AND WHAT; 21–25 май 2015 г., град Банско.
8. Доклад на тема „Проблеми на качеството на училищното образование, предизвикани от проблеми в неговото управление“; Единадесета Международна научна конференция „Образованието – фактор за икономически растеж и развитие на човешкия капитал“, 26–28 юни 2015 г., град Добрич.
9. Доклад на тема „Мотивацията като аспект на мониторинга на качеството на образование в училище“; Международна научна конференция „Образование, наука, икономика и технологии“; тематична област „Обществени и хуманитарни науки“, 23–24 юни 2016 г., град Бургас.
10. Доклад на тема „Лидерството като предмет на мониторинг в училище“; Международна научна конференция „Лидерство и организационно развитие“, 16–19 юни 2016 г., град Китен.